

KUL TÚRA SLOVA

Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej

Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA
Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Juraj Glov-
ňa, Dana Guričanová, Robert
Hammel, Renáta Hlavatá, Ingrid
Hrubaničová, Martin Chochol,
Bronislava Chocholová, Ján Ka-
čala, Natália Kolenčíková, Ľubor
Králik, Jana Levická, Sibyla Mis-
lovičová, Slavomír Ondrejovič,
Lucia Molnár Satinská, Iveta
Vančová, Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

OBSAH KULTÚRA SLOVA – ROČNÍK 55 – 2021 – ČÍSLO 3

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

KAČALA, Ján: Úskalia gramatickej zhody	129
VALENTOVÁ, Iveta: Zo slovenskej onomastickej terminológie: <i>onymum</i> , <i>onymia</i> , <i>onomastika</i>	143
DUCHKOVÁ, Silvia: Prídavné meno <i>nedovzdelaný</i> a jeho slovtvorné hniezdo	154

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Menoslovie systematických kategórií cievnatých rastlín. 4. Tribusy	160
---	-----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Aj takto sme si želali v minulosti. P. Žigo	168
---	-----

ROZLIČNOSTI

Písanie spojení <i>PANI VESNA</i> , <i>PANI ŠŤASTENA</i> , <i>PÁN OSUD</i> , <i>PÁN ŽIVOT</i> . I. Hrubaničová	175
Skloňovanie slova <i>burger</i> . J. Páleníková	178

SPRÁVY A POSUDKY

Vysokoškolská učebnica s témou slovenčiny v médiách. J. Kačala	182
--	-----

SPYTOVALI STE SA

Čili omáčka. I. Vančová	190
PRIPOMÍNAME SI	192

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykovedného odboru Matice slovenskej. Ročník 55, 2021, č. 3 (10. 6. 2021). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,50 €, jednotlivé čísla 1,50 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2021

Cena 1,50 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Úskalia gramatickej zhody

JÁN KAČALA

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstract: The author deals with the application of grammatical agreement (concord) in syntactic constructions with a more complex grammatical and semantic structure. They analyze a construction in which the numeral "one" in connection with the preposition „z“ (of) creates a branched agreement of numeral form, on one hand with the subject noun, and on the other hand with a noun forming part of a compound construction such as „jeden z najväčších géniov“ (one of the greatest geniuses). In the second part, the author discusses some cases of violations of the grammatical agreement in syntactic structures involving more complex sentence constructions.

Keywords: compound sentence, grammatical agreement (concord), branched agreement, numeral one, grammatical agreement violation

Gramatickou zhodou rozumieme zhodné uplatňovanie menných a/alebo kongruenčných slovesných gramatických kategórií rovnako na tvare podradeného (dominovaného), ako aj nadradeného (dominujúceho) člena v podrad'ovacej syntagme, prípadne v predikačnej syntagme ako jej osobitnom

type. Gramatickú zhodu chápeme ako syntaktický spôsob a prostriedok na vyjadrenie špecifického syntaktického obsahu, t. j. syntaktického vzťahu. Syntaktický vzťah a syntaktický spôsob stoja proti sebe ako syntaktický obsah, čiže obsahová stránka, z jednej strany a syntaktický výraz, čiže výrazová stránka, z druhej strany a utvárajú tak významovo-výrazovú jednotu syntagmy ako znakovkej jednotky. Syntagma teda tiež patrí medzi jazykové jednotky majúce bilaterálnu, dvojstránkovú povahu, pričom tieto dve stránky jedného jazykového javu sú v každom jednotlivom prípade, ale aj vo všeobecnosti navzájom nerozlučiteľné. Gramatická zhoda je jav typický pre jazyky flektívneho typu s bohatým využívaním najmä mennej flexie. Uvedený zhodný výskyt rovnakých gramatických kategórií je dôležitým signálom širšej syntactickej aj užšej syntagmatickej spolupatričnosti dvoch syntakticky zviazaných pomenovaní, a hoci v dvojitom či opakujúcom sa výskyte rovnakých (zhodných) gramatických kategórií na dvoch syntakticky spojených pomenovaniach možno vidieť istú nadbytočnosť, t. j. nadbytočné opakovanie gramatických kategórií, pokladá sa vyjadrovanie zhodných gramatických kategórií na podradenom vetnom člene v jazykoch nášho typu za pevnú súčasť syntactickej, a teda aj všeobecne jazykovej normy, takže porušenie takej zhody sa vo všeobecnosti hodnotí ako jazyková chyba.

V klasickej odbornej literatúre ešte z 30. rokov 20. storočia Vilém Mathesius (pozri Mathesius, 1936, prípadne 1947) zdôrazňuje zhodu ako syntaktický jav, kým Vladimír Skalička (pozri Skalička, 1937) popri syntaktickom rozmere pri zhode zvyrazňuje aj onomatologický, t. j. pomenovací rozmer zviazaný s lexikálnou sémantikou syntakticky spojených pomenovaní. V časoch najväčšieho rozvoja slovenskej jazykovedy po roku 1940 sa v súvisе so zhodou začal spomínať koncept zhody ako kategórie. Stretáme sa s ním konkrétne v učebnom texte Eugena Paulinyho z rokov 1946/1947 (porovnaj Pauliny, 1946/1947, s. 126), ktorý medzi kategóriami charakterizujúcimi sloveso na poslednom mieste uvádza aj kategóriu kongruencie. Na s. 143 – 144 ju označuje za „čisto jazykovú formálnu kategóriu“ a prikladá jej úlohu „pri slovese signalizovať, v akej syntagme a s akou funkciou sa uplatňuje slovesné pomenovanie“. Takéto chápanie hodnotíme ako protirečivé, lebo kategória nemôže platiť ako „čisto jazyková formálna“ entita. Za gramatickú kategóriu pokladajú zhodu aj autori Morfológie slovenského jazyka z roku 1966 (pozri Ružička a kol., 1966): na s. 196 sa tu „gramatic-

ká kategória zhody v rode, čísle a páde“ prisudzuje prídavným menám ako slovnému druhu a na s. 428 sa kategória zhody prisudzuje slovesám ako slovnému druhu. Keďže gramatické kategórie vo všeobecnosti platia ako znakové, t. j. významovo-výrazové entity, majúce významovú aj výrazovú stránku, k chápaniu zhody ako kategórie sme zaujali negatívne stanovisko podopreté analýzou v osobitných kapitolách našej práce venovanej jazykovým kategóriám v slovenčine (porov. Kačala, 214, s. 47 – 63).

Keď obídeme základný typ podrad'ovacej syntagmy s nadradeným substantívom typu *dobrý človek*, v ktorej porušenie gramatickej zhody na podradenom vetnom člene hoci len v jednej mennej gramatickej kategórii signalizuje nízku jazykovú kompetenciu používateľa slovenského jazyka prejavenu vo verejnom prejave, prístupnom iným členom daného jazykového spoločenstva, môžeme isté možné úskalía pri úsilí dodržiavať gramatickú zhodu vidieť najmä v troch prípadoch: 1. pri zložitejšie vybudovanom syntakticky nadradenom vetnom člene istého typu, 2. pri podradenom vetnom člene v syntagme s nadradeným substantívom, najmä pri prívlastku, ktorý je priestorovo v lineárnej postupnosti členov vety viac alebo menej vzdialený od svojho nadradeného vetného člena, a napokon 3. v prísudku dvojčlenných viet, ktorý je tiež priestorovo viac či menej vzdialený od svojho nadradeného podmetu.

Prvý prípad sa nám spája so zloženým – spravidla nadradeným – vetným členom, aký máme povedzme v zloženej syntagme typu (*L. van Beethoven je jeden z najväčších géniov (ľudstva)*), ako aj vo viacerých významovo aj výrazovo príbuzných typoch zloženej syntagmy s vyjadrením neurčitej väčšej alebo menšej kvantity. Druhý prípad je zviazaný najmä s polopredikatívnou konštrukciou adjektívneho typu, v ktorej jadrový výraz polopredikatívnej konštrukcie je v lineárnej postupnosti členov vety priestorovo vzdialený od nadradeného mena. Máme tu na mysli najmä javy, keď podávateľ adjektívny jadrový výraz polopredikatívnej konštrukcie v jeho forme mechanicke spojí s pozíčne najbližším nadradeným menom, hoci vecne aj syntakticky sa takýto jadrový výraz polopredikatívnej konštrukcie spája s iným menom danej vetnej štruktúry. Do tejto skupiny prípadov patria aj také javy, keď podávateľ pri koncipovaní zložitejšie vybudovanej vetnej konštrukcie v dôsledku straty pozornosti použije taký tvar adjektíválneho jadrového výrazu polopredikatívnej konštrukcie, ktorý tam nepatrí a je zjavným porušením

gramatickej zhody. Tretí prípad sa viaže na dvojčlenné vety, a keďže ide o porušenie zhody pri jednom zo základných členov dvojčlenej vety, hodnotíme tento jav zvyčajne ako prejav straty gramatickej perspektívy vety. Uvedené skupiny prípadov si osvetlíme rozborom príkladov z literárnej praxe.

Najprv si na príkladoch všimneme regulárne uplatňovanie zhody v syntagme typu *jeden z najväčších géniov (ľudstva)*:

(1) Nikdy neprestanem zachovávať Tebe i Tvojej drahej rodine pa-miatku, ktorá je jedna z tých, čo srdce moje najviac oživujú a v trudných chvíľach rozbierajú. (L. Štúr, korešpondencia) – (2) Andrej Sládkovič patrí so svojou Marínou do prvého veľkého vzopätia slovenského romantizmu a zároveň **predstavuje nielen jeden z jeho vrcholov, ale i východiskový bod s veľkým vývinovým potenciálom** pre budúci rozvoj slovenskej poézie, čo presvedčivo potvrdil sám Hviezdoslav, ktorý v autorovi Maríny videl svojho predchodcu. (J. Švantner) – (3) Hoci Beethoven je jedným z najjedinejších zjavov dejín hudby, predsa existuje nejedna spoločná črta medzi ním a skladateľmi Francúzskej revolúcie. (I. Hrušovský) – (4) Deň 27. jún nie je náhodný. **Bol to jeden z dní, keď** v dňoch 26. – 29. júna vyšetrovala sedem-násťčlenná komisia Štúrovu činnosť. (K. Rosenbaum) – (5) Chopok je tretí najvyšší vrch Nízkych Tatier a zároveň **ide o jedno z najveternejších miest Slovenska**. (tlač 2019) – (6) Postoj úradov proti Ľudovítovi Štúrovi vyburcoval k protestu aj **Janka Kráľ**, *jedného zo skupiny odchádzajúcej mládeže* z Bratislavy. (K. Rosenbaum) – (7) Meno Jána Kollára zostane i naďalej *jedným z najdrahších mien* všetkým Slovanom. (A. Mráz) – (8) Patrónom spoločnosti bol knieža Michal Obrenović a *jednou z jej kľúčových osobností bol Vuk Stefanović Karadžić*. (L. Jurík) – (9) Avšak aj vzťah k prírode je jedným zo základných faktorov ľudskej existencie. (I. Hrušovský) – (10) Nebol som však pripravený na také súboje, akých som bol svedkom v parlamente. To bol jeden z dôvodov, prečo som sa rozhodol s politikou skončiť. (Š. Kvietik) – (11) U nás Boce v Nízkych Tatrách **sú jedny z najchudobnejších dedín** vôbec, ale o biede sa tu nedá hovoriť. (D. Tatarka) – (12) Najprv **bol** na lýceu a v študentskej spoločnosti *jeden z mnohých*, plnil si svoje povinnosti ako iní, no postupne prejavil svoj talent, prejavujúci sa štúdiom našej kultúry, nášho národa i slovanských národov. (K. Rosenbaum) – (13) *Jedno z umení je aj umenie* vedieť včas odísť. (tlač 2019) – (14) Zbierka na posta-

venie pomníka však nemala veľký ohlas, Štúr ju chcel lepšie zorganizovať „pre česť národa nášho“, už aj preto, že postaviť pomník Hollému na Dobrej Vode **bolo jedným z kľúčových cieľov národa**. (Ľ. Jurik) – (15) Ticinský kan-tón je jeden z najchudobnejších švajčiarskych kantónov. (D. Tatarka)

Na uvedených dokladoch vidno, ako dôsledne sa pri sponovom slovese *byť* ako súčasť zloženého prísudku, prípadne aj pri iných prísudkových slovesách významovo blízkých existenciálnemu slovesu *byť* dodržiava zhoda predovšetkým s tvarom podmetu ako východiskového vetného člena dvojčlennej vety, ale aj s tvarom číslovky *jeden* v spojení *jeden z* ako kľúčovým prvkom zloženej mennej konštrukcie typu *jeden z najväčších géniov (ľudstva)*. Dôsledne sa dodržiava zhoda v menných gramatických kategóriách gramatického rodu, životnosti, čísla aj pádu, pričom, pravdaže, treba brať do úvahy aj to, že pri samom tvare číslovky *jeden* v spojení *jeden z* v postavení nosného člena celej mennej konštrukcie, platiacej ako menná súčasť zloženého slovesno-menného prísudku, môže sa popri nominatíve upotrebiť aj inštrumentál. To značí, že popri číslovkovom tvare v spojeniach *je jeden z, je jedna z, je jedno z, sú jedni z, sú jedny z* môžeme sa stretnúť aj s tvarom *je jedným z, je jednou z, sú jednými z*. Tvar inštrumentálu je tu vecou gramatickej a sémantickej výstavby danej súčasti menného prísudku a nemá vplyv na tvar syntakticky súvisiacich súčastí takéhoto zloženého vetného člena ani na tvar iných vetných členov. Ako osobitosť sa žiada spomenúť doklad (14), v ktorom v úlohe podmetu vystupuje neurčitok a ten z prirodzených dôvodov nie je schopný vyvolávať zhodu na slovesnej súčasť zloženého prísudku, takže táto súčasť má podobu „neutrálnej“ formy 3. osoby jednotného čísla a pri tvare minulého času je v strednom rode. Osobitne treba uviesť aj doklad (5) s neosobným slovesom *ide o*, fungujúcim ako vetný základ jednočlennej vety; v takom prípade, prirodzene, nemožno hovoriť o nijakej zhode, keďže vo vete niet podmetu, a sloveso s funkciou vetného základu vystupuje v jedinom možnom tvare, t. j. v tvare zhodnom s tvarom 3. osoby jednotného čísla a stredného rodu.

Osobitosťou samej zloženej konštrukcie rozoberaného typu *jeden z najväčších géniov (ľudstva)* je záväzná zhoda jej substantívnej súčasti s tvarom syntakticky východiskovej číslovky *jeden* v spojení *jeden z* v gramatickom rode a v životnosti: v uvedenom prototypovom príklade je to mužský životný rod, rovnako je to aj v mužskom neživotnom rode: *jeden z najvyšších*

chrámov; v ženskom rode: *jedna z najdôležitejších pamiatok*; v strednom rode: *jedno z rozšírených umení*. V kategórii čísla je pri substantíve situácia jednoduchšia v tom, že východisková číslovka *jeden* v spojení s predložkou *z* sa záväzne spája s tvarom genitívu podstatného mena, a keďže číslovka spájajúca sa s predložkou *z* svojim významom naznačuje výber z väčšieho počtu, je prirodzené, že na vyjadrenie takéhoto väčšieho počtu slúži podstatné meno v množnom čísle: *jeden z géniov, jedna z pamiatok, jedno z umení*. Množné číslo podstatného mena je teda prirodzené aj vtedy, keď je gramaticky východisková číslovka v tvare množného čísla: *jeho synovia sú jedni z najvyšších žiakov v triede; Boce... sú jedny z najchudobnejších dedín* (11).

Ako vidno, v prípade gramaticky východiskovej číslovky *jeden* v spojení *jeden z* máme tu pred sebou príklad **rozvetvenej zhody**, pri ktorej sa menné gramatické kategórie vzťahujú na dve rozdielne podstatné mená rozmiestnené na oboch stranách tejto číslovky: číslovka *jeden* svojim tvarom v gramatickej kategórii čísla a v prevažnej väčšine aj v kategórii pádu poukazuje na syntaktickú zhodu s menom v pozícii gramatického podmetu vety, kým v kategórii gramatického rodu sa zhoduje s tvarom podstatného mena, ktoré je integrálnou súčasťou zloženej vetnej konštrukcie a v sémantickej rovine realizuje spomenutý význam výberu spomedzi viacerých potenciálnych prvkov.

Náš rozbor ukazuje, že zložená syntagma typu *jeden z najväčších géniov (ľudstva)* je nielen sama zložito vybudovaná, ale že jej zložitosť súvisí aj s výstavbou ďalších členov vety, konkrétne najmä so stavbou podmetovej časti takejto vety (keď vychádzame z toho, že v prevažnej väčšine uvedených dokladov máme pred sebou uplatňovanie sa tejto zloženej konštrukcie v pozícii prísudku dvojčlennej vety). Aj tým sa dá odôvodniť potreba venovať pri koncipovaní prejavu s použitím takejto zloženej syntagmy v prísudkovej časti vety zvýšenú pozornosť práve náležitej gramatickej výstavbe takejto zloženej syntagmy, ako aj príslušnej vetnej konštrukcie. Preto je istotne pochopiteľné, keď pri takej príležitosti z jazykovokultúrneho hľadiska pripomíname aj potrebu, ba nevyhnutnosť viacnásobného redigovania vlastného textu s cieľom nájsť možné nedostatky vo výstavbe takýchto zložitejších syntaktických štruktúr a odstrániť ich ešte pred možným publikovaním skoncipovaného textu.

To, že pri používaní uvedených zložitejších syntaktických konštrukcií

treba dbať práve na ich náležitú gramatickú výstavbu, potvrdzujú aj niektoré prípady, s ktorými sa možno stretnúť nielen v nepripravených jazykových prejavoch, ale aj vo verejných jazykových prejavoch v ich písomnej podobe. Na viaceré pochybenia sme natrafili práve pri čítaní kvalifikačných písomných prác univerzitných študentov študujúcich slovenský jazyk. Z publicistických prejavov uvádzame príklad: *Je to jedna z tých tak trochu zabudnutých osobností, **ktorí** sa nevyhrievajú na slniečku záujmu historikov ani spisovateľov, nie je to ten typ historických celebrit, ktorých osudy sú notoricky známe už aj školákovi.* (L. Jurík) V citovanom doklade je zložená konštrukcia, založená na tvare číslovky *jeden* v spojení *jeden z*, vybudovaná gramaticky správne, no v tvare vzťažného zámena *ktorý*, viažuceho sa bezprostredne na genitívny tvar *osobností*, autor nedodrжал gramatickú zhodu s týmto nadradeným podstatným menom, hoci vzťažný výraz uvádzajúci vedľajšiu prívlastkovú vetu stojí tesne pri ňom, a neopodstatnene upotrebil tvar množného čísla *ktorí* poukazujúci na syntakticky nadradené podstatné meno v mužskom životnom rode. Tvar *ktorí* odkazuje na potenciálne podstatné meno *diplomat* či *politik* v tvare množného čísla *diplomati*, prípadne *politici*, no toto ani takéto podstatné meno nie je súčasťou gramatickej a sémantickej stavby zloženej konštrukcie *jedna z osobností* ani nefunguje ako podmet danej vety, preto odkazovanie na podstatné meno v tvare mužského životného rodu pokladáme za gramaticky chybné, aj keď si myšlienkové pochody autora vieme rekonštruovať. Citovaný doklad z hľadiska platnej gramatickej normy obostojí teda iba v podobe: *Je to jedna z tých tak trochu zabudnutých osobností, **ktoré** sa nevyhrievajú na slniečku záujmu historikov ani spisovateľov...*

Aj v súvisi s ostatným príkladom, v ktorom nachodíme porušenie zhody pri prívlastku viažucom sa na nadradené podstatné meno ako záväznú súčasť rozoberanej syntaktickej štruktúry, sa treba zmieniť o častosti výskytu takéhoto prívlastku v danej konštrukcii. Aj doklady z literárnej praxe citované v predchádzajúcej časti našej state ukazujú, že prívlastok konštrukčne záväzného podstatného mena sa vyskytuje takmer pravidelne, iba dva doklady sú také, v ktorých sa prívlastok pri (podstatnom) mene nevyskytuje; je to doklad (13) s podstatným menom *umenie*, no nevýskyt prívlastku pri ňom si vysvetľujeme tým, že toto podstatné meno sa bližšie charakterizuje až v podmetovej časti citovanej vety, ktorá nasleduje hneď za prísudkovou časťou

vety: tam sa spomína *umenie vedieť včas odísť*. Ukazuje sa tak, že prívlastok pri konštrukčne záväznom podstatnom mene pri tomto type zloženého vetného člena je podobne ako jeho syntakticky nadradený člen konštrukčne záväzný. Túto záväznosť si môžeme vysvetliť sémantickými príčinami, tým, že tento prívlastok prináša do stavby danej zloženej konštrukcie jazykovú informáciu, ktorá je pre jej významovú úplnosť nevyhnutná a bez nej by sa daná konštrukcia pocítovala ako významovo neúplná. Relevantnosť danej (spresňujúcej) jazykovej informácie vyjadrovanej prívlastkom záväzného podstatného mena sa potvrdzuje aj tým, že takéto podstatné meno navyše býva často rozvité aj nezhodným prívlastkom, stojacim za týmto podstatným menom; ukazujú to viaceré z citovaných dokladov.

Druhým z naznačených príkladov bez prívlastku nadradeného mena spojeného s tvarom číslovky *jeden* v spojení *jeden z* je doklad (12) s použitím spojenia dvoch základných čísloviek v takomto zloženom type vetného člena; ide o spojenie (*bol*) *jeden z mnohých* s obrazným významom „nevynikal nad ostatných“; spojenie si na realizáciu potrebného významu zjavne vystačí samo.

Prirodeným významovým protikladom zloženej konštrukcie *jeden z najväčších génirov (ľudstva)* je jednak konštrukcia *ani jeden z pozvaných uchádzačov (výberovú komisiu nepresvedčil), ani jedna z uchádzačiek, ani jedno z predstavených diel*, ktorou sa popiera významová náplň rozoberanej konštrukcie, a jednak konštrukcie typu *mnoho z takého tovaru*, prípadne *mnohí z takých bádateľov, mnohé zo zúčastnených osobností, viacero z jeho diel*, prípadne *viaceré z jeho diel*, v ktorých sa v pozícii východiskového číslovkového člena konštrukcie vyskytuje číslovka s opačným významom, t. j. s významom mnohosti, prípadne väčšieho množstva. Na syntakticko-sémantickú štruktúru takejto konštrukcie sa vzťahujú rovnaké charakteristiky ako na konštrukciu so základovou číslovkou *jeden*, pravdaže, s obmedzením týkajúcim sa gramatického čísla: keďže východiskovým číslovkovým výrazom môže byť aj forma v jednotnom čísle *mnoho z, viacero z*, aj spojené podstatné meno má tvar jednotného čísla a to sa v prípade, keď takáto zložená konštrukcia funguje ako gramatický podmet dvojčlennej vety, prirodzene prejavuje aj na tvare kongruentného prísudkového slovesa, ktoré tiež vystupuje v jednotnom čísle. Konštrukciu vyjadrujúcu v číslovkovej súčasti protikladnú sémantickú informáciu veľké alebo väčšie množstvo máme doloženú menším počtom dokladov z literárnej praxe:

Mnoho z Kollárovho odkazu bolo živé aj v našej minulosti, keď sa od neho učili a keď si ho prisvojovali tie sily, ktoré bojovali a pracovali za lepšiu budúcnosť. (A. Mráz) – Musíme však myslieť aj na to, že *mnoho z týchto ľudí bude hľadať* východisko zo svojej situácie v exode. (Š. Paulov, tlač 2020) – *Mnohí z inteligencie mu zazlievali*, že sa stará o také „plevy a chatrnosti smíchu a opovržení hodné“, ako sú folklórne umelecké hodnoty. (A. Mráz) – Nebral do úvahy to, že jeho čin *sa aj pre mnohých z jeho priateľov stane* nepochopiteľným. (tlač 2019) – Domnievam sa, že slovom **ne-možno vyjadriť** *mnohé z toho čo hudbou*, zveľaďujúci, povznášajúci, eticky nabádajúci pocit. (I. Hrušovský) – /Gorazd Zvonický/ bol okrem básnika nielen prekladateľom a pedagógom, ale aj rímskokatolíckym kňazom, čo **sa** tiež motivicky **prejavilo** *vo viacerých z jeho básní*. (odborný text 2020)

Číslovky *jeden, mnoho, viacero* v spojení s predložkou *z* vo východiskovej pozícii rozoberaného zloženého vetného člena v zmysle našej klasifikácie, použitej v publikácii o fenoméne zloženosti v jazyku (pozri Kačala, 2019, s. 125 n. a 216), hodnotíme ako **modifikátory** s významom **kvantitatívnosti** a v spojení s ostatnými súčasťami ako organickú zložku paralelného zloženého vetného člena s významom kvantitatívnosti, založenej na kvantitatívnom význame modifikátora. Konštrukcia *jeden z najväčších géniov (ľudstva)* napospol zaujíma vetnočlenskú pozíciu menšej súčasti prísudku dvojčlennej vety, v menšej časti dokladov má funkciu predmetu. Opozitná konštrukcia s východiskovou číslovkou *mnoho* v spojení *mnoho z*, prípadne *viacero z* má pestrejšie vetnočlenské využitie, vyskytuje sa predovšetkým v pozícii podmetu dvojčlennej vety, ale má aj funkciu iných vetných členov, konkrétne predmetu alebo príslovkového určenia.

Ako sme to už naznačili na začiatku, druhá skupina rozoberaných úskali gramatickej zhody je spojená s nevhodným tvarom prívlastku. Ten platí ako jadrový výraz polopredikatívnej konštrukcie, ktorá je vybudovaná na využití neurčitého slovesného tvaru s funkciou zhodného prívlastku vo vzťahu k podstatnému menu stojacemu nie bezprostredne pred takýmto prívlastkom, lež vo väčšej vzdialenosti od neho. Nebudeme si tu teda bližšie všimáť príklady, v ktorých máme pred sebou také porušenie gramatickej zhody, keď nadradené podstatné meno takéhoto prívlastku zaujíma pozíciu bezprostredne pred takýmto polopredikatívnym prívlastkom. Takéto prípady sme zistili v písomných prejavoch niektorých univerzitných študentov študujúcich slo-

venský jazyk v ich diplomových alebo bakalárskych prácach. Na ilustráciu vyberieme iba jeden príklad: *Uvedený vetný člen má funkciu zloženého vetného člena vyjadreným analyticky prostredníctvom syntaktického vzťahu*. Je zjavné, že inštrumentálny tvar *vyjadreným* sa tu gramaticky nezhoduje so svojim nadradeným podstatným menom stojacim v genitíve singuláru *člena*, a takúto gramatickú chybu treba pripísať na konto nepozornosti podávateľa, spojenej s neprečítaním si skoncipovaného textu pred jeho odovzdaním na odborné posudzovanie. Nadradený vetný člen v tvare genitívu singuláru pripúšťa podradený vetný člen adjektíválneho typu iba v rovnakom tvare, t. j. v danom prípade: *Uvedený vetný člen má funkciu zloženého vetného člena vyjadreného analyticky prostredníctvom syntaktického vzťahu*.

Pri našom rozbere budeme vychádzať z týchto ďalších príkladov zhromaždených z kvalifikačných prác univerzitných študentov slovenského jazyka: (1) Lexikálna syntagmatika sa zameriava na syntagmatické vzťahy medzi lexikálnymi jednotkami spájajúce sa v lineárnom rečovom reťazci. – (2) Prvú skupinu vlastných podstatných mien tvoria vlastné podstatné mená ľudí a živých bytostí nazývaných aj antroponymá. – (3) Prihovárame sa za to, aby sa pozornosť venovala... aj otázke pôvodu našich nárečí a životu s tým spojeným. – (4) Mnohé špecifiká stredošarišského nárečia, získaných v našich nahrávkach, sú doložené v publikovanej literatúre. – (5) Všeobecné podstatné mená, ktoré sú utvorené z vlastných mien označujúce obyvateľov národov, sme si na hodine všimli podrobnejšie.

V príklade (1) tvar činného prítomného prídavia *spájajúce sa* svojou pádovou podobou odkazuje na nadradené substantívum *vzťahy*, no toto odkazovanie nemá vecné opodstatnenie, keďže vzťahy sa nemôžu spájať, vzťahy samy spájajú, sú teda základom alebo prostriedkom spájania. Oprávnené sa možno nazdávať, že autor vety mal tu na mysli odkazovanie na pomenovanie *jednotky* v tvare inštrumentálu, stojace bezprostredne pred tvarom činného prítomného prídavia, ale keďže toto vecne a syntakticky nadradené pomenovanie je v tvare inštrumentálu plurálu, z danej formulácie takýto syntaktický vzťah tu nemožno identifikovať. Náležitá podoba danej vety by teda mala byť: Lexikálna syntagmatika sa zameriava na syntagmatické vzťahy medzi lexikálnymi jednotkami spájajúcimi sa v lineárnom rečovom reťazci. Aj v príklade (2) gramatické údaje naznačujú falošnú stopu, lebo vyjadrenie, že ľudia a živé bytosti sa nazývajú antroponymá, vecne neplatí;

spojenie *bytotstí nazývaných* je teda falošná syntagma. Trpné prídavné *na-zývaný* sa vecne môže vzťahovať iba na spojenie *vlastné podstatné mená ľudí a živých bytotstí* s nadradeným substantívom v nominatíve plurálu *mená* a to ako nadradený vetný člen určuje aj podobu závislého trpného prídavného; veta má teda správne znieť: Prvú skupinu vlastných podstatných mien tvoria vlastné podstatné mená ľudí a živých bytotstí **na-zývané** aj antroponymy. V doklade (3) v spojení *životu s tým spojeným* máme pred sebou atrakciu, t. j. neodôvodnené pripodobnenie trpného prídavného v tvare *spojeným* inštrumentálovému tvaru zámena *tým* napriek tomu, že trpné prídavné sa zjavne syntakticky viaže na datívny tvar *životu*; veta má teda mať náležitú podobu: Prihovárame sa za to, aby sa pozornosť venovala... aj otázke pôvodu našich nárečí a životu s tým **spojenému**. V doklade (4) trpné prídavné v použítom tvare neodkazuje na nijaký nadradený vetný člen, má evidentne chybný tvar, pričom vecne sa vzťahuje na nominatívnu plurálovú formu *špecifická*, takže sa má s ňou aj gramaticky zhodovať; veta má teda správne znieť: Mnohé špecifiká stredošarišského nárečia, **získané** v našich nahrávkach, sú doložené v publikovanej literatúre. V príklade (5) tvar činného prítomného prídavného *označujúce* svojou pádovou podobou odkazuje na spojenie *všeobecné podstatné mená*, no toto odkazovanie nie je správne, pretože všeobecné podstatné mená neoznačujú príslušníkov národov. Prídavné odkazuje na bezprostredne predchádzajúce substantívum v genitíve *mien*, preto je veta náležitá v tejto podobe: Všeobecné podstatné mená utvorené z vlastných mien **označujúcich** obyvateľov národov sme si na hodine všimli podrobnejšie.

Ako jednotlivosť môžeme uviesť, že v prípade jestvovania vzťahu prívlastkovej vedľajšej vety uvedenej vzťahným zámenom *ktorý* so vzdialeným nadradeným substantívom a s tým spojeného úsilia vyhnúť sa kolízii tejto vedľajšej vety so vzťahom k bezprostredne predchádzajúcemu substantívu jestvuje v našom jazyku možnosť zopakovať hneď za tvarom vzťahného zámena zodpovedajúci tvar tohto vzdialenejšieho substantíva. Takúto možnosť v minulosti pravidelne využíval napríklad literárny historik Andrej Mráz. Uvedieme niektoré doklady z jeho monografie o Jánovi Kollárovi, uverejnenej roku 1952. Možno povedať, že v súčasnosti sa tento spôsob identifikácie nadradeného substantíva používa skôr zriedkavo. Súčasní autori uprednostňujú vyjadrovanie prostredníctvom zhodnej polopredikatívnej

konštrukcie s funkciou prívlastku alebo inej zložitejšie vybudovanej prívlastkovej konštrukcie. Pravdaže, tá nemusí byť jednoznačne zrozumiteľná ani u renomovaných autorov, ako to ukazuje aj príklad v texte filozofa Igora Hrušovského z jeho publikácie *Dialektika bytia a kultúry* z roku 1975: Ako som už zdôvodnil, sám tento predmet sa utvára v procese dialektickej **osci-lácie** medzi spredmetneným bytím a kognitívnym subjektom sprostredkova-nej spoločenskoľudskou **praxou**. Syntaktickosémantická analýza dokladu ukazuje, že trpné prídavné v tvare genitívu *sprostredkovanej* sa môže chápať v dvojakom zmysle: 1. ako vzdialenejší zhodný prívlastok nadradeného podstatného mena v tvare inštrumentálu *praxou*, a teda jeho tvar by mal byť zhodný s tvarom nadradeného substantíva, ako aj bližšieho zhodného prívlastku *spoločenskoľudský*; náležitá podoba takéhoto vyjadrenia by teda bola: ... sám tento predmet sa utvára v procese dialektickej oscilácie medzi spredmetneným bytím a kognitívnym subjektom sprostredkovanou spoločenskoľudskou **praxou**; 2. genitívny tvar trpného prídavného *sprostredkovanej* sa vecne a syntakticky vzťahuje na vzdialenejšie nadradené podstatné meno v genitíve singuláru *oscilácie*, takže ide o vyjadrenie, že oscilácia medzi spredmetneným bytím a kognitívnym subjektom je sprostredkovaná spoločenskoľudskou praxou; v takomto prípade by bola forma súvetia náležitá, a tak aj so zreteľom na vysokú erudovanosť autora možno predpokladať, že práve táto druhá forma plne zodpovedá autorskému zámeru. No uvedená dvojaká interpretácia rozoberaného príkladu ako možnosť platí, keďže použité jazykové prostriedky zodpovedajú obidvom možnostiam.

Avizované príklady z diela A. Mráza so zopakovaním nadradeného podstatného mena po tvare vzťahného zámena *ktorý*: A ešte k jednému podstatnému poznatku dospel v prácach okolo *Zpievanok*, **ktorý poznatok**, žiaľbohu, nedomyslel a nevyvodzoval z neho ďalekosiahlejšie závery pre celú svoju činnosť. – V rozhorčenom zápase stretli sa tu príslušníci dvoch skupín národnej inteligencie, **ktoré skupiny** v mnohom rozdielne chápali problémy nášho života a našej kultúry, špeciálne problémy spisovného jazyka. – Sám v svojom básnickom diele zostal nedotknutý hodnotami ľudovej poézie, **ktoré hodnoty** v takom bohatstve publikoval a ktoré potom mali rozhodný účinok na ďalší vývin nášho umeleckého básnictva.

Napokon ako spomínané prípady tretej skupiny uvádzame niektoré príklady na porušenie gramatickej zhody prísudku s podmetom z písomných

prác študentov slovenského jazyka a ku každému pridávame krátky komentár: Spoločenstvá ľudí, ktoré spája kultúra, tradície či pôvod, **môže** byť teda definované aj na základe istých jazykových jednotiek. /pomocné sloveso *môcť* má byť v plurálovom tvare, t. j. *spoločenstvá... môžu* byť definované/ – Prítomnosť cudzích, v tomto prípade srbochorvátskych výrazov, **bolo** tzv. nevyhnutnou realitou. /podmetové substantívum *prítomnosť* regulárne predpokladá zhodu sponového slovesa v rode, t. j.: *prítomnosť... bola* realitou/ – Žiaden z útokov proti nemu ho od húževnatej práce **nezastavilo**. /mužský rod východiskového zámena *žiaden* si vyžaduje zodpovedajúcu zhodu na tvare prísudkového slovesa, t. j.: *žiaden z útokov... ho nezastavil*/ – Druhú vetu napísali o čosi lepšie, kde ju z celkového počtu žiakov doplnilo až štrnásť žiakov. Zvyšných päť žiakov **napísali** názov jaskyne nesprávne. /zložený typ kvantitatívneho podmetu *päť žiakov* si vyžaduje tvar prísudkového slovesa v podobe „neutrálneho“ stredného rodu: *päť žiakov napísalo* názov jaskyne nesprávne/ – Tu sa rokovalo o verejnom vystúpení slovenskej inteligencie, ktoré žiadalo, **aby sa** čechoslovakizmus z Pravidiel slovenského pravopisu **odstránila**. /správne: *aby sa čechoslovakizmus... odstránil*/

Záver. Z nášho rozboru vyplýva predovšetkým poznatok, že zložené útvary v jazyku, ktorým sme sa podrobne venovali v našej monografii z roku 2019 (pozri Kačala, 2019), zahŕňajú veľmi rozmanité typy a tie treba neprestajne vedecky poznávať a vysvetľovať, lebo úzko súvisia s vnútornými zákonitosťami a vývinovými tendenciami v jazykovej stavbe. Rozoberaný typ zloženého útvaru založený na tvare číslovky *jeden* v spojení s predložkou z navyše rozmnožuje poznatok o výskyte syntaktických javov s rozvetvenou gramatickou zhodou (pri vzťahnom zámene *ktorý* sme na takúto rozvetvenú či rozdvojenú gramatickú zhodu upozornili nielen v citovanej monografii /pozri c. d., s. 199 n./, ale aj v osobitnom zborníkovom príspevku – pozri Kačala, 2020). Porušenia gramatickej zhody pri syntakticky spojených vetných členoch, na ktoré sme v našej stati poukázali, svedčia o tom, že jednou z príčin takéhoto porušovania gramatickej zhody je zložitá syntaktická výstavba samého zloženého vetného člena vybudovaného na tvare číslovky *jeden* v spojení s predložkou *z*, no porušenie gramatickej zhody možno pozorovať aj v iných prípadoch pri zložitejšej výstavbe syntaktických štruktúr používaných predovšetkým v prejavoch teoretického náučného štýlu. Z tohto poznania vychodí najmä potreba venovať zo strany autora zvýšené úsilie

pri koncipovaní takýchto prejavov, aby ich myšlienkové posolstvo bolo aj z gramatického hľadiska sformulované tak, aby presne zodpovedalo autor-skému zámeru; s uvedenou potrebou je úzko spojená aj nevyhnutnosť nepre-stajne cizelovať a viacnásobne zredigovať náučný text nielen zo strany jeho autora, ale aj vydavateľského redaktora.

LITERATÚRA A PRAMENE

HRUŠOVSKÝ, Igor: Dialektika bytia a kultúry. Bratislava: Tatran 1975. 172 s.

KAČALA, Ján: Jazykové kategórie v slovenčine. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2014. 180 s.

KAČALA, Ján: Fenomén zloženosti v jazyku, osobitne v syntaxi. Martin: Matica slovenská 2019. 221 s.

KAČALA, Ján: Vzt'ahný výraz realizujúci vzťah k dvom rozdielnym substantívam. In: Jazykové problémy, ktorých riešenie sa ťažko hľadá. Ed. S. Duchková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2020, s. 136 – 146.

MATHESIUS, Vilém: Několik zásadních slov o kongruenci. In: Sborník Matice slovenskej, 1936. r. XIV. Red. Ľ. Novák. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská 1936, s. 15 – 18; znova publikované: Několik zásadních slov o kongruenci a o dvojí negaci. In: Čeština a obecný jazykozpyt. Praha: Melantrich 1947, s. 319 – 326.

MRÁZ, Andrej: Ján Kollár. Bratislava. Slovenský spisovateľ 1952. 124 s.

PAULINÝ, Eugen: Systém slovenského spisovného jazyka. II. časť. Bratislava: letný semester 1946/1947, s. 93 – 149 (rozmnnožené ako rukopis).

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

SKALIČKA, Vladimír: Bemerkungen zur Kongruenz (Poznámky ku kongruencii). In: Sborník Matice slovenskej, 1937, r. XV. Red. Ľ. Novák. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská 1937, s. 35 – 38.

Zo slovenskej onomastickej terminológie: *onymum*, *onymia*, *onomastika*

IVETA VALENTOVÁ

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV

Bratislava

Abstract: When compiling generic terms and terms related to onomastic theory and methodology along with their definitions, as well as to terminological system and hyperonymic-hyponymic relations, problems of different nature arise. This study briefly describes the goals and principles of the project of the Slovak Onomastic Commission at the Ľudovít Štúr Institute of Linguistics of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava. We define the basic Slovak onomastic terms *onymum* (= onym), *onymia* (= onymy), *onomastika* (= onomastics) and *onomastikon* (= onomasticon), which are used for forming other terms, and we discuss their use in Slovak onomastics. The author points out variant use of the part *-onymum/-onym* in some terms and criticizes inaccurate or incorrect explanations of some terms in Slovak dictionaries and in *Encyklopédia jazykovedy* (Encyclopedia of Linguistics) (1993).

Keywords: Slovak onomastic terminology, onym, -onymum/-onym, -onymy, onomastics, onomasticon

S rozvojom onomastiky sa buduje sústava pojmov a rozvíja sa, spresňuje a ustáľuje sa onomastická terminológia. Niektoré z termínov majú úzky odborný charakter, ale mnohé z nich majú širšie spoločenské využitie, a preto je potrebné vymedziť a ustáliť ich používanie. Slovenská onomastická terminológia sa analyzuje a spracúva v rámci Slovenskej onomastickej komisie pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV ako samostatný grantový projekt¹. Východiskom pri koncipovaní jednotlivých generických termínov a termínov týkajúcich sa onomastickej teórie a metodológie a ich defini-

---

¹ Grantový projekt VEGA č. 1/0058/20 Teória a terminologický systém slovenskej onomastiky (v kontexte slovenskej a medzinárodnej onomastickej terminológie). Príspevok bol vypracovaný v zmysle cieľov tohto vedeckého projektu. Bližšie k cieľom, zásadám, koncepcii a ku genéze projektu pozri I. Valentová, 2014, 2019.

cií, terminologickej sústavy a hyperonymicko-hyponymických vzťahov sú predovšetkým slovanské príručky onomastickej terminológie, v ktorých je z neslovanských jazykov zahrnutá aj nemčina, Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky (Svoboda² a kol., 1973; ďalej ZS) a Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika (Svoboda a kol., 1983; ďalej OS)³. Základná sústava a terminológia v nich je síce vybudovaná na českej lingvistickej tradícii (Olivová-Nezbedová, 1998, s. 48), ale slovenská a česká onomastická škola sú si veľmi blízke a vyvíjali sa spoločne, čo sa odzrkadľuje aj v terminológii. Pri spracúvaní jednotlivých termínov sa vychádza predovšetkým z heslára a zo systematického usporiadania v aktualizovanej príručke z r. 1983. Termíny a definície sa dopĺňajú a upravujú podľa novších encyklopedických a slovníkových prác a štúdií najmä slovenských, príp. aj českých onomastikov.

Vyprofilovanie teórie vlastného mena profesora Vincenta Blanára a prudký rozvoj slovenskej onomastiky najmä v deväťdesiatych rokoch minulého storočia spôsobili aj rozvoj onomastickej terminológie, ktorá je sprevádzaná vznikom nových termínov, nejednotnosťou a rozkolísanosťou. Niektoré termíny sa utvorili v dôsledku určitých špecifik slovenskej onomastiky. Tento stav logicky znovu vyústil do potreby zjednocovania, približovania termínov v rozkolísanej praxi a ich doplnenia a normovania, pretože terminológia každého vedného odboru by mala byť presná, stabilná a správna. Pri spracovaní onomastickej terminológie sme sa stretli s niekoľkými problémami, ktoré sa týkajú najmä jednotlivých generických termínov v súvislosti s ich definíciami a zaradením v rámci terminologickej sústavy (systému).

² Možno sa stretnúť aj s bibliografickým uvádzaním týchto publikácií takým spôsobom, že sa na prvom mieste ako hlavný autor alebo spracovateľ uvádza macedónsky lingvista Božidar Vidoeski (Vidoeski et al.), ktorý do týchto terminologických príručiek vypracoval macedónske termíny, od r. 1971 bol predsedom terminologickej subkomisie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktorá tieto publikácie pripravila, a má zásluhu na vydaní aktualizovanej verzie z r. 1983. Ako prvý autor sa niekedy uvádza podľa abecedy slovníky lingvista France Bezljaj, ktorý vypracoval slovinské ekvivalenty termínov. Podnet na úpravu onomastickej terminológie, zásady a základný súpis vyše 400 termínov vypracoval český jazykovedec Jan Svoboda, ktorý bol do r. 1971 aj predsedom komisie (porov. OS, predhovor na s. 7 – 71), preto sa domnievame, že by sa mal citovať v bibliografických údajoch na prvom mieste, a to i napriek tomu, že v aktualizovanej verzii príručky z r. 1983 sa neuviedol medzi zostavovateľmi, ale publikácia je mu venovaná.

³ Slovenské onomastické termíny do oboch slovanských terminologických príručiek vypracoval V. Blanár.

Niektoré z týchto problémov by sme chceli bližšie osvetliť predovšetkým vzhľadom na súčasný stav v slovenskej onomastike a celkovo v slovenskej jazykovede, hoci v určitých prípadoch z hľadiska získania širšieho a všeobecnejšieho nadhľadu a súvislostí bude potrebné naznačiť aj genézu ich riešenia v minulosti a problematiku konfrontovať aj so stavom v iných, najmä v slovanských jazykoch. Nebudeme vyčerpávajúco mapovať stav vo všetkých jazykoch, onomastických školách či štúdiách, ale budeme sa snažiť problém stručne charakterizovať, vybrať relevantné atribúty, práce, postrehy a návrhy riešení predovšetkým významných slovenských onomastikov, prípadne poukázať na určité nedostatky v používaní termínov alebo nejednotnosť v ich definovaní. V závere sa pokúsime navrhnúť z nášho pohľadu najvhodnejšie riešenie, ktoré však nemusí byť definitívne a všeobecne akceptované, ale môže byť podnetom na ďalšiu diskusiu.

V slovenskej onomastickej terminológii sú ustálené všeobecné základné medzinárodné termíny, podľa ktorých sa systematicky tvoria ďalšie. Základný termín *onymum*⁴ (synonymá *nomen proprium*, *proprium*, *vlastné meno*; adj. *onymický*, *propriálny*) sa podľa slovanských príručiek (ZS, s. 81; OS, s. 133) definuje ako „slovo alebo slovné spojenie, ktoré na rozdiel od všeobecných podstatných mien hlavne pomenúva a tým identifikuje jednotlivé objekty danej triedy“. Podľa tohto termínu sa tvoria aj ďalšie generické termíny, napr. *antroponymum*, *toponymum*, *chrématonymum*. Termín *onymia*⁵ sa zaužíval vo význame „súbor vlastných mien na určitom území, v určitom jazyku, v určitej dobe a pod.“ (ZS, s. 85; OS, s. 137), napr. *antroponymia*, *toponymia*, *chrématonymia*. Pre vednú disciplínu, náuku o vlastných menách sa používa termín *onomastika* (ZS, s. 72; OS, s. 123). V slovenskej onomastike sa zaužívala aj novšia rozšírená a spresňujúca definícia V. Blanára (1996, s. 208) „náuka o pomenúvaní živých a neživých druhových jednotlivín a o tvorení a fungovaní onymických sústav“, v ktorej sa odrážajú aspekty modernej onomastickej teórie a metodológie, čo sa prejavuje aj prechodom od etymologicky zameraných analýz vlastných mien

⁴ Podľa gréc. *onyma* „meno“ (porov. Králik, 2015, s. 402). Medzinárodná onomastická terminológia je utváraná od gréckych, príp. latinských výrazov.

⁵ O termíne *onymia* prebehla v rokoch 1966 – 1967 diskusia na stránkach českého onomastického časopisu *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV* (porov. Frydrieh, 1966; Zgusta, 1966, 1967). Výhrady proti termínu *onymia* boli kvôli tomu, že z hľadiska gréčtiny je neprípustný, ale nakoniec bol obhájený a schválený (p. aj Zgusta, 1995, s. 262 – 263).

k výskumom ich fungovania v spoločenskej komunikácii. Podľa tohto termínu sa tvoria pomenovania ďalších onomastických disciplín, napr. *antroponomastika*, *toponomastika*, *chrématonomastika*.

Niektoré z týchto základných termínov obsahoval už aj Slovník slovenské lingvistické terminologie z r. 1977. Hoci sa v ňom neuviedol termín *onymum* ako synonymný k termínom *vlastné meno* a [*nomen*] *proprium* (1. zv., s. 236), zaradili sa doň od neho odvodené termíny, ako napríklad *antroponymum* a *toponymum*.

Základné kritériá tvorenia onomastickej terminológie, ktoré sa použili pri koncipovaní obidvoch onomastických príručiek (ZS, s. 10; OS, s. 12 – 13), stanovil J. Svoboda. Podľa zásady č. 1 je potrebné: „V základní terminologii se neodchylovat od mezinárodní terminologie a přísně důsledně provést základní terminologii: *-onymum* (*antrop-*, *top-* atd.) pro jednotlivé vlastní jméno, *-onymie* pro souhrn těchto jmen, *-onomastika* pro jejich zkoumání“ (tamže). Podobné kritériá pri tvorbe onomastickej terminológie odporúča aj terminologická skupina Medzinárodného komitétu onomastických vied (International Council of Onomastic Sciences) na svojej internetovej stránke. Pre angličtinu je základný termín *onym* pre vlastné meno, pomocou ktorého sa tvoria ostatné druhové termíny (napr. *anthroponym*, *toponym*, *chrematonym*), k elementu, formantu *-onym* je potrebné pridať *-y* pre množinu, súbor vlastných mien (*Yoruba anthroponymy*, *Czech toponymy*) a názvy onomastických subdisciplín sa tvoria pomocou slova *-onomastics* (*hydronomastics*).

Problémy s používaním týchto termínov sú v podstate dvojakého druhu. Prvý nastáva v súvislosti s jednotným aplikovaním časti *-onymum* pri určitých generických termínoch, ktoré sa v slovenčine zaužívali a mali všeobecnejšiu platnosť s variantom *-onym* ešte pred sformovaním a normovaním onomastickej terminológie. Druhý problém nastáva s používaním niektorých termínov v širšej lingvistickej obci a s ich uvádzaním v slovníkoch a encyklopédiách v nesprávnych významoch, hoci medzi slovenskými onomastikmi sú už dlhodobo zaužívané.

V slovenčine a češtine sa onomastické termíny tvoria pripojením pôvodom gréckeho slova *-onymum* = „*proprium*, vlastné meno“ (angl., nem., lužick. srb. *-onym*; poľ., chorv., slovin. *-onim*; rus., srb., maced. *-onum*; ukr. *-onim* atď.). Názory jazykovedcov, onomastikov pri tvorbe týchto termínov a vypracúvaní terminologických príručiek neboli spočiatku jednotné.

Vladimír Šmilauer (1963, s. 49) presadzoval tvary s podobou *-onym*, aby sa čeština priblížila k ostatným slovanským jazykom, v ktorých sú tieto podoby. Ladislav Dvoň (1967, s. 342 – 345) zase obhajoval termíny na *-um* či *-nymum*, lebo sú v spisovnej slovenčine zaužívané. V obidvoch onomastických terminologických príručkách sa nakoniec až na niektoré výnimky kodifikovali tvary s podobou *-onymum*. Napríklad v slovenčine a češtine sa pre krycie vlastné meno, ktoré bolo prijaté na zatajenie správneho vlastného mena,⁶ prijal termín *fiktonym* namiesto *fiktonymum*, pre krycie meno neživej veci alebo javu (miesta, veci, podniku) *kryptonym* namiesto *kryptonymum* a pre krycie vlastné meno osoby tvar *pseudonym* namiesto *pseudonymum*. Pojem *pseudonym* je zaužívaný nielen v onomastike, nejde čisto o odborný termín, o čom svedčí aj jeho výskyt vo výkladových slovníkoch, napr. v Slovníku slovenského jazyka 3 (s. 658), v Slovníku cudzích slov (2005, s. 807), v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003, s. 602) a i. Prevzal sa skôr, ako sa začali budovať pravidlá tvorenia slovenskej onomastickej terminológie, má širšie použitie a v tejto podobe bol a je vžitý v širšej verejnosti, preto je vhodnejšie ponechať ho v podobe *pseudonym* aj v onomastickej terminológii. Pravdepodobne preto, že *fiktonym* a *kryptonym* sú významovo príbuzné termíny, ponechali sa tiež s podobou na *-onym*. Podobne sa v týchto príručkách uvádzajú aj termíny *pseudogynym* (v češtine *pseudogynekonym*) „pseudonym muža, ktoré obsahuje aspoň jedno ženské meno“ a *pseudoandronym* „pseudonym ženy, ktoré obsahuje aspoň jedno mužské meno“. Keďže na rozdiel od pseudonymu tieto ostatné termíny nie sú vo všeobecnosti vžité v širšej odbornej a laickej verejnosti, niektoré nie sú dostatočne používané ani v slovenskej onomastike a majú úzky význam, ako napr. termíny *pseudogynym* a *pseudoandronym*, bolo by vhodnejšie upraviť ich do podoby s odporúčaným tvarom *-onymum*.

Iná situácia by mohla nastať pri termíne *akronym* (iniciálové vlastné meno) s významom „skratkové vlastné meno, ktoré vzniklo spojením začiatočných písmen niekoľkých slov“ (ZS, s. 145; OS, s. 201). Táto podoba je kodifikovaná ako spisovná aj v Pravidlách slovenského pravopisu (2013, s. 137). V slovenských výkladových slovníkoch sa tiež vyskytuje v podobe *akronym*, napr. v Slovníku slovenského jazyka 1 (1959, s. 20)

⁶ V ruskej onomastike má význam „vlastné meno vymysleného objektu, živého alebo neživého“ – „Имя вымышленного объекта одушевленного или неодушевленного“ (ZS, s. 108).

so širším významom „umelé slovo, skratka zo začiatočných písmen alebo slabík názvu spolkov, inštitúcií ap., napr. *SLUK* (*Slovenský ľudový umelecký kolektív*)“⁷. Nemusi to byť iba špecificky onomastický termín⁷. V podobnom širšom lingvistickom význame sa uvádza aj v Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G (s. 94; ďalej SSSJ). Ján Horecký (1980, s. 149 – 52) ho napriek tomu používal v podobe *akronymum*. Ladislav Dvonč (1984, s. 127) zase odporučil naďalej počítať s podobou *akronym*, ktorá sa vyskytuje v slovenských lexikografických dielach a opiera sa najmä o kodifikovanú podobu *pseudonym*, hoci v bežnej praxi sa podľa neho pod vplyvom slovu typu *synonymum*, *honymum* atď. vyskytuje aj podoba *akronymum*. Na alternovanie termínov *akronym/akronymum* v lingvistickej literatúre novšie upozornila aj M. Gavurová (2013, s. 44). V Slovenskom národnom korpuse má v priamych pádoch slovo *akronym* 171 výskytov a slovo *akronymum* iba 15 výskytov. Azda to vyplýva z toho, že podoba *akronym* sa uviedla v kodifikačnej príručke ako spisovná. Vo všeobecnosti však ide o málo frekventované slovo. V tomto prípade, keď sa v onomastike a v bežnej praxi, nielen v onomastickej terminológii, používa aj podoba so zložkou *-onymum*, prikláňame sa skôr ku kodifikácii tejto podoby, resp. obidvoch podôb ako rovnocenných. Keďže tieto termíny sa do slovenskej onomastiky mohli dostať z rôznych jazykov, nemuseli sa jednotne zaužívať, či už v terminológii, alebo v bežnej praxi, a niektoré majú širší ako len onomastický význam, v niektorých prípadoch je vhodnejšie obidve časti *-onym/-onymum* chápať ako variantné, pričom ako systémová zložka by sa mala v slovenskej onomastickej terminológii naďalej uprednostňovať podoba na *-onymum*.

Ďalšie problémy sa týkajú nesprávneho uvádzania významov termínov s časťou *-onymia* nielen v širšej laickej verejnosti, ale aj v niektorých starších i novších slovenských lingvistických prácach. Napríklad v Encyklopédii jazykovedy (1993, s. 455 – 456) sa v rámci hesla *toponymum* správne vykladá *toponymia* ako súbor geografických názvov, ale význam slova *mikrotoponymia*, odhliadnuc od toho, že termín *mikrotoponymum*⁸, a teda aj *mikrotoponymia* sa v slovenskej onomastike už v čase jej prípravy nepoužívali, sa vy-

⁷ Bližšie k chápaniu významu akronymu (synonymá sú aj *skratka*, *abreviatura*) v jazykovede pozri Gavurová (2013, s. 44 – 51).

⁸ K termínu *mikrotoponymum* pozri bližšie napr. M. Majtán (1976), I. Valentová (2018, s. 12 – 16), tam aj ďalšia literatúra.

svetlil ako „časť toponymie zaoberajúca sa názvami malých objektov, napr. obydlií, častí obcí, polí, ciest, malých potokov a jarkov, častí jazier a lesov“. V rámci tejto heslovej state sa termíny *mikrotoponymia* a *toponymia* nesprávne vysvetlili vo význame „vedná disciplína“, hoci ide o súbor názvov.

Niektoré onomastické termíny sa pravdepodobne automaticky preberali zo Slovníka slovenského jazyka, kde sa napríklad v 4. zv. (s. 549) uviedli ako lingvistické odborné termíny *toponomastika* „náuka o vlastných menách“, *toponymia* „1. náuka o miestnych menách; 2. súhrn miestnych mien určitého územia, toponymika“ a *toponymika* „súhrn miestnych mien určitého územia“. Je potrebné si však uvedomiť, že slovenská onomastická terminológia sa vtedy iba formovala a tieto definície stratili svoju platnosť pravdepodobne už niekoľko rokov po vydaní slovníka. V prvom rade *toponomastika* nie je náuka len o miestnych, osadných názvoch, t. j. názvoch sídelných objektov (špeciálne tými sa zaoberá *ojkonomastika*), ale aj o názvoch nesídelných geografických objektov (*anojkoným, terénnych názvov*). Pre názvy neživých objektov sa ustálilo pomenovanie *názvov*, termíny ako *miestne meno, pomiestne meno* sa už dlhodobo v slovenskej onomastike nepoužívajú.⁹ Nesprávne je uvedený význam termínu *toponymia* ako náuka, vedná disciplína, navyše sa do slovníka zaradil nesprávny termín *toponymika*, ktorý sa v minulosti prebral azda najmä z východoslovanských jazykov. Napríklad v novšej slovanskej terminologickej príručke (OS, s. 226, 277) sa vo význame „náuka, vedná disciplína“ uviedli pre ukrajinčinu aj termíny *антропоніміка, топоніміка* i *антропономастика, топономастика*, ale pre ruštinu iba *антропонимика, топонимика*. V novšom Slovníku ukrajinskej onomastickej terminológie (Bučko – Tkačova, 2012, s. 42, 141, 177) sa síce na označenie náuky o vlastných menách uviedol termín *ономастика*, ale na označenie vedných disciplín zaoberajúcich sa antroponymami a toponymami iba termíny *антропоніміка, топоніміка*. V bulharčine sa pre názvy jednotlivých vedných odborov v obidvoch slovanských terminologických príručkách uviedli termíny *ономастика*, ale pre antroponomastiku *антропонимия* a pre toponomastiku *топонимия*, hoci pomocou časti *-onymia* sa v slovenčine a v ďalších jazykoch tvoria termíny, ktorými sa označujú súbory vlastných mien jednotlivých druhov.

⁹ K tomu bližšie ďalší príspevok o onomastickej terminológii v niektorom z nasledujúcich čísel Kultúry slova.

Na rovnakú nejednotnosť týchto základných termínov v poľštine upozor-
nila aj U. Bijak (2019). V poľskej onomastike sú ustálené termíny *onomia*,
antroponimia, *toponimia*, *chrematonimia* vo význame „skupiny vlastných
mien určitých typov“ a pre jednotlivé vedné disciplíny sa zaužívali termíny
typu *onomastyka*, *antroponomastyka*, *chrematonomastyka*, napriek tomu sa
napr. v Slovníku poľského jazyka (Słownik języka polskiego PWN) uvádza
„onomastyka «nauka o nazwach geograficznych i osobowych»“, ale „topo-
nomastyka, toponimika 1. jęz. «dział onomastyki zajmujący się badaniem
toponimów», 2. «nazewnictwo miejscowości, gór, rzek itp. na danym te-
renie»“; toponimia 1. zob. toponomastyka, 2. jęz. «ogół toponimów jako
przedmiot badań toponomastyki“; „antroponimia «dział onomastyki zajmu-
jący się typami nazw osobowych i sposobami ich tworzenia»“, dokonca aj
v študijných programoch pre onomastiku na univerzitách možno nájsť for-
muláciu typu: „subdiscipliny onomastyki: antroponimia, toponimia, hydro-
nimia, etnonimia, oronimia“ (Bijak, 2019, s. 48).

Azda dôsledkom tohto nejednotného stavu v ostatných slovanských ja-
zykoch, chybného uvádzania týchto termínov vo výkladových slovníkoch
a nedostatočného overenia toho, ako a s akým obsahom sa tieto termíny po-
užívajú a fungujú v onomastike, sa mohli do slovníkových a encyklopedic-
kých prác dostať uvedené nepresnosti. Napriek tomu, že základné termíny
sú v slovenskej onomastike už dlhodobo vžitú, aj v novších lexikografických
prácach sa vyskytujú nedostatky. Už Vincent Blanár (2009, s. 164) namie-
tal proti spôsobu spracovania onomastickej terminológie v 1. zväzku SSSJ.
Upozornil na chybný výklad termínu *antroponymia*, ktorý sa nesprávne vy-
svetlil ako „náuka o vlastných menách ľudí“ (SSSJ A – G, s. 147), ale aj na
absenciu ďalších termínov z tohto hniezda a niektorých ďalších základných
onomastických termínov, čo chápal ako dôsledok nezahrnutia slovenskej
onomastickej literatúry do Slovenského národného korpusu ako hlavnej sú-
časti materiálovej základne SSSJ.

Rovnako Rudolf Šrámek (2003, s. 34) poukázal na synonymné použí-
vanie termínov *antroponomastikon*, *antroponymika*, *antroponymia* vo vý-
zname „súbor antroponým, antroponymia“ a adjektíva *onomastický* vo vý-
zname „onymický, týkajúci sa onymie, proprii“; *onomastický* však znamená
„týkajúci sa onomastiky“, napr. „onomastický časopis“. Termíny *onomasti-*
kon, *antroponomastikon*, *toponomastikon* a pod. majú význam „súpis mien

s (lingvistickými) výkladmi zväčša v knižnej podobe, t. j. slovník vlastných mien, antroponým, toponým a pod.“ (porov. aj ZS, OS). Podľa OS (s. 221) v ruštine však môže ísť aj o repertoár vlastných mien. V slovenskej onomastike sú známe a zaužívané vo význame „slovník“, hoci skôr sa používajú domáce opisné výrazy *slovník vlastných mien*, *rodných mien*, *priezvisk*, *hydroným*, *obcí*, *terénnych názvov* a pod.

Záver: V slovenskej onomastickej terminológii sú kodifikované a dlhodobo vžitú základné medzinárodné termíny *onymum* pre vlastné meno (popri termínoch *proprium*, *nomen proprium*), *onymia* pre súbor vlastných mien, *onomastika* pre náuku o vlastných menách a *onomastikon* pre slovník vlastných mien, pomocou ktorých sa tvoria aj ďalšie termíny. Niektoré termíny, ako napr. *pseudonym*, sa však prebrali a ustálili ešte pred normovaním onomastickej terminológie a majú širšie využitie, preto je vhodné ponechať ich v tejto podobe aj v onomastickej terminológii, prípadne ak je prax rozkolísaná, chápať v tomto prípade časti *-onymum/-onym* ako variantné. Pravdepodobne pod vplyvom nejednotnosti pri tvorbe a používaní termínov v iných slovanských jazykoch a ich preberania a bez dostatočného overenia si toho, ako sa zaužívali v slovenskej onomastike, sú niektoré základné termíny v určitých slovníkoch a v Encyklopédii jazykovedy uvedené alebo vysvetlené chybné, napr. označenia pre súbory termínov s časťou *-onymia* sa vysvetlili ako náuky, vedné disciplíny, hoci sa nimi označuje súbor vlastných mien, alebo sa uviedol termín *toponymika*, ktorý sa v slovenskej onomastike nepoužíva. Do nových slovníkových a encyklopedických prác by sa tieto nedostatky zo starších štúdií a slovníkov, v ktorých sa mohli vyskytnúť aj v dôsledku v tom čase ešte neustálenej onomastickej terminológie, nemali prenášať.

LITERATÚRA

BIJAK, Urszula: Polska terminologia onomastyczna. Ku harmonizacji systemu. In: Konvergenca a divergenca v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 26. – 28. júna 2017). Zborník referátov. Eds. A. Chomová – J. Krško – I. Valentová. Bratislava: Filozofická fakulta UMB – Jazykovedný ústav E. Štúra SAV – Veda 2019, s. 44 – 52. Dostupný na: <https://www.juls.savba.sk/konvergenca.html>.

BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava: Veda 1996. 252 s. ISBN 80-224-0490-X.

BLANÁR, Vincent: Svetlá a tiene slovenskej onomastiky. In: *Slavica Slovaca*, 2009, roč. 44, č. 2, s. 160 – 165.

BUČKO, Dmytro – TKAČOVA, Natalija: Slovník ukrajinskoj onomastyčnoj terminolohij. Charkiv: Ranok 2012. 256 s. ISBN 978-966-315-150-2. (БУЧКО, Дмитро – ТКАЧОВА, Наталія: Словник української ономастичної термінології. Харків: Ранок 2012. 256 s. ISBN 978-966-315-150-2.)

DVONČ, Ladislav: K podobe onomastických termínov typu toponymum. In: *Kultúra slova*, 1967, roč. 1, č. 10, s. 342 – 345.

DVONČ, Ladislav: Akronym, či akronymum? In: *Slovenská reč*, 1984, roč. 49, č. 2, s. 126 – 127.

Encyklopédia jazykovedy. Eds. J. Mistrík a kol. Bratislava: Obzor 1993. 513 s.

GAVUROVÁ, Miroslava: Skratka ako lexéma (Abreviačná motivácia v lexike). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 312 s. ISBN 978-80-555-0939-6.

FRYDRICH, Miroslav: Onymie nebo onomastikon? In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1966, roč. 7, s. 265 – 267.

HORECKÝ, Ján: Niečo o akronymách. In: *Kultúra slova*, 1980, roč. 14, č. 5, s. 149 – 152.

International Council of Onomastic Sciences. Onomastic terminology. Dostupné na <https://icosweb.net/publications/onomastic-terminology/> [cit. 22. 3. 2021].

KRÁLIK, Eubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s. ISBN 979-80-224-1493-7.

Krátký slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

MAJTÁN, Milan: Základná slovenská toponomastická terminológia. In: 5. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a 5. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3. – 7. 5. 1972). Zborník materiálov. Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika. Roč. 12. Zv. 3. Slavistika. Zost. M. Bliha – M. Majtán. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 113 – 116.

MAJTÁN, Milan: Anojkonymia (terénne názvy, názvy nesídlných geografických objektov). In: *Slowianska onomastika*. Tom 2. Red. E. Rzetelska-Feleszko, A. Ciešlikowa, J. Duma. Warszawa – Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie 2003, s. 143 – 146.

Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný z [www: https://korpus.juls.savba.sk](http://www.korpus.juls.savba.sk) [cit. 23. 3. 2021].

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše: K hierarchii onomastických termínů podle objektů pojmenovaných vlastními jmény. In: *Acta onomastica*, 1998, roč. 39, s. 49 – 54.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s. ISBN 978-80-224-1331-2.

Slovník cudzích slov (akademický). 2., doplnené a upravené vydanie. Eds. L. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s. ISBN 80-10-00381-6.

Słownik języka polskiego PWN. Dostupné na <http://sjp.pwn.pl> [cit. 20. 10. 2017].

Slovník slovanské lingvistické terminologie. 1. – 2. Ved. red. A. Jedlička. Praha: Academia 1977.

Slovník slovenského jazyka. 1. – 6. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzásysová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

SVOBODA, Jan a kol.: Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1973, roč. 14, č. 1, 280 s.

SVOBODA, Jan a kol.: Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1983. 412 s. (Основен систем и терминологија на словенската ономастика. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите 1983. 412 с.)

ŠRÁMEK, Rudolf: Tematizace slovanské terminologie. In: Metodologia badań onomastycznych. Ed. M. Biolik. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego 2003, s. 31 – 42.

VALENTOVÁ, Iveta: Slovenskí a českí onomastici diskutovali o terminológii. In: Kultúra slova, 2014, roč. 48, č. 1, s. 39 – 44.

VALENTOVÁ, Iveta: Zjednocovanie a vývin onomastickej terminológie. In: Konvergenzie a divergenzie v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 26. – 28. júna 2017). Zborník referátov. Eds. A. Chomová – J. Krško – I. Valentová. Bratislava: Filozofická fakulta UMB – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Veda 2019, s. 71 – 82. Dostupný na: <https://www.juls.savba.sk/konvergenzie.html>.

VALENTOVÁ, Iveta: Lexika slovenských terénnych názvov (Konceptia lexikografického spracovania). Bratislava: Slovak Academic Press 2018. 220 s. ISBN 978-80-89607-69-3. Dostupný na https://www.juls.savba.sk/attachments/knizne_novinky/ltn.pdf.

ZGUSTA, Ladislav: Ještě několik slov k „onymii“. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1966, roč. 7, s. 261 – 264.

ZGUSTA, Ladislav: Ještě naposled k „onymii“, s přídatkem o „onomastice“. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1967, roč. 8, s. 147 – 151.

ZGUSTA, Ladislav: Systematická terminologie onomastiky. In: Acta onomastica, 1995, roč. 36, s. 262 – 272.

Prídavné meno nedovzdelaný a jeho slovotvorné hniezdo

SILVIA DUCHKOVÁ

Jazykovedný ústav E. Štúra SAV

Bratislava

V lexike jazyka majú svoje miesto slová, ktoré sa nevyznačujú vysokou frekvenciou a možno aj preto si nezískali pozornosť lexikografov, no svojou expresívnosťou obohacujú rečové prejavy používateľov. Medzi takéto slová podľa nás patrí prídavné meno *nedovzdelaný*.

Prídavné meno *nedovzdelaný* absentuje vo výkladových slovníkoch slovenčiny, a aj keď počtom 349 výskytov v internom korpuse textov Jazykovedného ústavu E. Štúra¹ „neláme rekordy“, na ozvláštnenie textov ho s obľubou využívajú najmä publicisti a blogeri. Tu sú niektoré ukážky: *Svet je plný polointeligentov, nedovzdelaných politikov, dokonca aj keď je reč o prezidentoch!* – *Bola by to zaujímavá galéria prispievateľov „nezávislých“ diskusných fór, často frustrovaných jedincov, nerealizovaných kariéristov a nedovzdelaných hlupákov.* – *Prepáč, podľa mňa si nerozčítaný, nedovzdelaný a inteligenčne poddimenzovaný.* – *Každý názor kohokoľvek, kto presne nezapadá do určeného scenára, je označený ako nedoučený, nedovzdelaný a sú voči pisateľovi použité dehonestujúce invektivy.*

V uvedených citáciách má adjektívum *nedovzdelaný* pejoratívne zafarbenie, no rovnako sa vyskytuje v štylisticky bezpríznakových výpovediach, porov. *Po skončení školy som šiel na vojnu, a keďže som sa cítil nedovzdelaný, chcel som ísť na internú ašpirantúru.* – *Po troch rokoch ho z podniku a školy vyhodili. V roku 1938 sa teda nedovzdelaný a nezamestnaný vracia domov na Kysuce.* – *Deti vychádzajú zo školy nenaučené, nedovzdelané a, bohužiaľ, si tým produkujeme ďalších ľudí, ktorí budú mať ťažkosti sa zamestnávať v týchto regiónoch.*

Prídavné meno *nedovzdelaný* sa javí ako slovotvorne asymetrické: nevzniklo zo zápornej podoby slovesa *dovzdelat' sa*, t. j. zo slovesa *ne-*

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy č. 2/0133/20 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe.

¹ Korpus Omnia Slovaca III Maior (18.01) vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim6.1) a dát z webových korpusov a slúži na potreby pracovníkov JÚLEŠ SAV.

dovzdelat' sa, ale ako záporný náprotivok adjektíva či adjektivizovaného prídavia *dovzdelaný*, odvodeného od slovesa *dovzdelat'*, resp. zvratnej podoby *dovzdelat' sa*. Základom slovesa *dovzdelat'* je sloveso *vzdelat'* „poskytnúť vzdelanie“. Predpona *do-* tu vyjadruje jednak dodatočné uskutočnenie istej časti deja chýbajúcej do jeho úplnosti (napr. *dostavať* „dodatočne pribudovať, pristaviť“, *dofinancovať* „doplniť financie na potrebnú mieru“), jednak dokončenie deja (porov. *dostavať* „dokončiť stavbu“, *dohrať* „dokončiť hranie“). Ak vychádzame z korpusového materiálu – berúc do úvahy určité skreslenie vyplývajúce z úryvkovitosti, resp. neúplnosti textu –, ako dominantný sa pri slovese *dovzdelat'* ukazuje význam „učení, vyučovaním doplniť vzdelanie (niekoho)“, kým význam „dokončiť vzdelávanie (niekoho)“ nie je taký zreteľný. Hranica medzi oboma významami nie je vždy dostatočne výrazná, konkrétny význam sa zväčša osvetľuje kontextom. Podobne je to so zvratným slovesom *dovzdelat' sa* „doplniť si vzdelanie; dokončiť si vzdelanie“. Slovesá *dovzdelat'* a *dovzdelat' sa* často používajú v súvislosti s rekvalifikáciou. Na základe ich významu odvodené prídavné meno *dovzdelaný* definujeme ako „ktorý si doplnil vzdelanie; ktorý dokončil svoje vzdelávanie“. Naš výklad doložíme ukázkami:

*Cieľom projektu bolo a naďalej bude nasmerovať štúdium k celoživotnému vzdelávaniu, **dovzdelat'** pedagógov. – Tito [t. j. prepustení] ľudia by mali byť preškolení a **dovzdelaní**. – Je na zákazníkovi, aby využil napríklad bezplatné internetové zdroje a pozrel si nejakú recenziu ešte pred kúpou, prípadne **sa** trocha **dovzdelal** v tejto oblasti. – Absolvent so všeobecnovzdelávacím základom je podľa neho flexibilnejší a vie **sa** rýchlejšie **dovzdelat'** a rekvalifikovať. – Otázkou zostáva, či slovenská kultúra má čakať, kým **sa** jej minister **dovzdelá**... – ... platím dane a odvody, aby z nich mohol byť financovaný sladký život vzdelávajúcich **sa** aj už **dovzdelaných** a nevzdelaných spoluobčanov.*

V posledných troch ukázkach je citeľný pejoratívny postoj autorov, čo dokazuje, že sloveso *dovzdelat' sa* i adjektívum *dovzdelaný* tak ako jeho záporný pendant *nedovzdelaný* mávajú pejoratívne štylistické podfarbenie.

V korpuse sa v celkovom počte 1 436 dokladov okrem slovies *dovzdelat'*, *dovzdelat' sa*, prídavného mena *dovzdelaný* a slovesného podstatného

ho mena *dovzdelanie* (napr. *Krúžok je určený zodpovedným študentom, ktorým má pomôcť pri manažovaní vlastného dovzdelania a prípravy na VŠ štúdium s chemickým zameraním*) nachádzajú doklady i na ich nedokonavé ekvivalenty *dovzdelávať*, *dovzdelávať sa*, *dovzdelávaný*, *dovzdelávanie*:

Školy nám do praxe posielajú polovzdelaných absolventov, ktorých musíme nákladne dovzdelávať. – *Po filmovom programe pokračuje pre mladé publikum sprievodný program realizovaný formou súťaží, hier, kreatívnych aktivít a tvorivých dielní, kde sú deti dovzdelávané v konkrétnej téme (napr. separácia a recyklácia odpadu).* – *Pokračovať by sa tento rok malo aj s dovzdelávaním nezamestnaných s neukončeným základným vzdelaním.* – *Čoraz viac mladých ľudí dlhšie študuje, cestuje a dovzdeláva sa v zahraničí.* V korpuse sme našli aj niekoľko dokladov na prídavné meno *dovzdelávací*: *Postdoktorandi sa v rámci takýchto dovzdelávacích pobytov nielen niečo naučia, ale sú prínosom aj pre príslušné pracovisko a rozširujú dobré medzinárodné kontakty.*

Po náhlade na sloveso *dovzdelat' (sa)* a jeho odvodeniny vráťme sa k predmetu nášho príspevku – k prídavnému menu *nedovzdelaný*. Konštatovali sme, že toto prídavné meno vzniklo ako záporný ekvivalent adjektíva *dovzdelaný*. Uvažujeme tu o slovotvornej línii *vzdelat' (sa)* [→ *vzdelaný* – *nevzdelaný*] – *dovzdelat' (sa)* – *dovzdelaný* – *nedovzdelaný*. Pri prídavnom mene *nedovzdelaný* prevláda (často v pejoratívnom zmysle) význam „ktorý nemá potrebné, dostatočné vzdelanie, polovzdelaný“ nad významom „ktorý nemá dokončené vzdelanie“, teda vidíme tu určitú významovú symetriu s východiskovým kladným adjektívom *dovzdelaný*. Pejoratívny účinok prídavného mena *nedovzdelaný* používateľa zosilňujú spájaním s hanlivými alebo expresívnymi názvami osôb (*nedovzdelaný diletant, nedovzdelaný ignorant, nedovzdelaný polointeligent, nedovzdelaný nedouk, nedovzdelaný sedlák, nedovzdelaná hus z dediny, nedovzdelaná háveď, nedovzdelaní krikl'úni, nedovzdelané individuá, nedovzdelaní hlu-páci, nedovzdelaní idioti*), s prídavnými menami so zápornou sémantikou (*nedovzdelaní a polointeligentní policajti, ignorantský a nedovzdelaný nedouk, bezduché a nedovzdelané trosky súčasnej politiky*) či s vlastnostnou – intenzitnou príslovkou (*prudko nedovzdelaný, vo veciach morálky bol mierne nedovzdelaný*). Často sa používajú oxymorické spojenia (*ty mudrc*

nedovzdelaný, nedovzdelaní poradcovia a experti, filozoficky nedovzdelané slovenské elity).

Venujme teraz pozornosť derivátom. Od adjektíva *nedovzdelaný* je utvorené abstraktné podstatné meno *nedovzdelanosť* (v oboch významoch – „nedostatočná vzdelanosť“ i „nedokončená vzdelanosť“) a mužské podstatné meno *nedovzdelanec*. Abstraktum *nedovzdelanosť* môže mať podľa kontextu pejoratívne zafarbenie, pri substantíve *nedovzdelanec* tento príznak prevažuje:

*Napriek živému duchovnému prostrediu a na tú dobu postačujúcemu vzdelaniu pre dievčatá (obe absolvovali meštiansku školu) trpeli pocitom **nedovzdelanosti**. – Volaním po subjektívnom názore, samozrejme, neobhajujem obmedzenosť, **nedovzdelanosť** či malú rozhladenosť jeho autora. – Nezaškodí však názory postavené na **nedovzdelanosti**, mýtoch a povedačkách postaviť na pevnejšie základy znalosti faktov a myslenia v súdobých textoch.*

*Neprezradíme asi nič nové, keď skonštatujeme, že medzi politikmi sa nájde ne jeden **nedovzdelanec**, hlupák a klamár. – ... v európskych avantgardách sa vyznal, nebol nijakým **nedovzdelancom**, o čom svedčí aj doktorát na parížskej Sorbonne. – Grupovali sa z rôznych lumpov, ale aj z lumpenproletariátu či z rôznych **nedovzdelancov**, nedoštudovaných študentov...*

Napokon venujme pozornosť slovesám *nedovzdelat'*, *nedovzdelat' sa*. Podľa nášho názoru pri ich vzniku neboli primárne motivujúce kladné podoby *dovzdelat'*, *dovzdelat' sa*, ale prídavné meno *nedovzdelaný* (podľa línie *dovzdelat' sa – dovzdelaný – nedovzdelaný – nedovzdelat' sa*), pričom nemožno vylúčiť ani paralelný vývin podľa kladných slovík. Sloveso *nedovzdelat'* má význam „nedoplniť vzdelanie potrebným alebo ďalším učením; nedokončiť vzdelávanie (niekoho)“, sloveso *nedovzdelat' sa* znamená „nedoplniť si vzdelanie ďalším učením, štúdiom; nedokončiť si vzdelanie“. Aj záporné slovesá *nedovzdelat'*, *nedovzdelat' sa* majú – hoci v malom počte (7 výskytov) – svoje nedokonavé náprotivky *nedovzdelávať*, *nedovzdelávať sa*. Všetky záporné podoby nám priblížia tieto citácie:

*Štátne subvencie by mali ísť do kurzov informačnej gramotnosti dospelaj populácie, ktorú už **nedovzdelá** škola. – Keďže sme spoločnosť a tá má za seba svoju zodpovednosť, nesieme v rukách bremeno ľudí, ktorých sme **nedovzdelávali**. – Ani neviem, koľko rokov som do muža hustila, že on je*

živiteľ, mal by sa snažiť, prečo nejde do zahraničia, prečo si nenájde lepšie platenú prácu, prečo sa **nedovzdelá**, aby mohol lepšie zarábať... – Mám pocit, že som sa **nedovzdelávala**, že som nič nedokázala...

Na záver spomenieme, že Slovník súčasného slovenského jazyka (M – N, 2011; ďalej SSSJ) zachytáva prídavné meno *nedoučený* s výkladom významu „nemajúci primerané vzdelanie, odbornosť, diletantský“ a medzi príkladmi spojenia *nedoučený ekonóm, nedoučený remeselník; bol to nedoučený, nevzdelaný a nevychovaný táraj*. Citovaný význam je synonymný s významom prídavného mena *nedovzdelaný* „ktorý nemá potrebné, dostatočné vzdelanie, polovzdelaný“, ako sme ho definovali v našom príspevku, kde sme pri ňom vyčlenili ďalší význam, resp. podvýznam „ktorý nemá dokončené vzdelanie“. Zhodné je aj uvedené štylistické hodnotenie *i pejoratívne*. Pri hesle *nedoučený* sa odkazuje na sloveso *doučiť sa*, pri ktorom sa uvádzajú tri významy: 1. učením si doplniť vedomosti, napr. *doučiť sa vybrané učivo*, 2. skončiť učenie; prestať sa učiť, napr. *doučiť sa dejepis*, 3. dokončiť získavanie odborných vedomostí v učebnom odbore, vyučiť sa, napr. *nedoučil sa za obuvníka*. Príležitostný pejoratívny príznak prídavného mena *nedoučený* je spojený s tretím významom (*nedoučiť sa* „nedokončiť získavanie odborných vedomostí v učebnom odbore“), tu je prienik s prídavným menom *nedovzdelaný*, v ostatných významoch je sloveso *nedoučiť sa* štylisticky neutrálne.

SSSJ zaznamenáva i podstatné meno *nedoučenosť* vo význame „neukončenosť vzdelania; povrchná, nedostatočná vzdelanosť, odborná pripravenosť, diletantstvo“ a s kvalifikátorom *i pejoratívne zriedkavé*. Rozčlenenie významu slova *nedoučenosť* na dva podvýznamy korešponduje s naším spracovaním významu slova *nedovzdelanosť*.

Na základe výkladu v SSSJ možno prídavné meno *nedoučený* považovať za synonymné s adjektívom *nedovzdelaný* a slovo *nedoučenosť* za synonymum slova *nedovzdelanosť*.

Náš pohľad na používanie lexikograficky zatiaľ nezachyteného prídavného mena *nedovzdelaný* a na jeho deriváty ukázal, že tieto výrazy si volia predovšetkým autori publicistických a blogových komunikátov pre ich expresívny účinok, ale takisto nachádzajú uplatnenie v nepríznakovom používaní. Základom adjektíva *nedovzdelaný* je prídavné meno *dovzdelaný* utvorené od slovies *dovzdelat'*, *dovzdelat' sa*, ktoré tak ako adjektí-

vum *nedovzdelaný* môžu mať pejoratívne zafarbenie. Rovnaké štylistické hodnotenie (neutrálne aj pejoratívne) prisudzujeme derivátom *nedovzdelanosť* a *nedovzdelanec*, ako aj slovesám *nedovzdelat'*, *nedovzdelat' sa*. Synonymom adjektíva *nedovzdelaný* je prídavné meno *nedoučený* a ako synonymum substantíva *nedovzdelanosť* hodnotíme podstatné meno *nedoučenosť*. Slová *nedoučený* a *nedoučenosť* sa uvádzajú v Slovníku súčasného slovenského jazyka M – N.

LITERATÚRA

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Ved. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1100 s. ISBN 978-80-224-1485-2.

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Menoslovie systematických kategórií cievnatých rastlín. 4. Tribusy

MICHAL HRABOVSKÝ (*Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*)
– JÁN KLIMENT (*Botanická záhrada UK, Blatnica*) – DAŇA GURIČANOVÁ (*Jazyko-
vedný ústav L. Štúra SAV*)

Tribus (alt. skupina, lat. *tribus*) je v biologickej systematike taxón strednej kategórie umiestnený medzi podčeľaďou a rodom. V súčasnej systematike sa však na túto systematickú kategóriu nekladie prílišný dôraz, napriek tomu sa s ňou môžeme stretnúť vo viacerých vedeckých článkoch. Príslušnosť k tribusu indikuje blízkú genetickú príbuznosť rodov v rámci jednej čeľade, čo možno využiť pri tvorbe slovenského botanického menoslovia.

V rastlinnej ríši sa tribusy cievnatých rastlín vytvárajú koncovkou *-eae*, ktorá sa pridáva ku koreňu rodového mena. Slovenský tvar mena tribusu zodpovedá množnému číslu rodového mena (Červenka, 1968; Hrabovský a kol., 2019). V prípade tribusu *Heliantheae* (z *Helianthus* – slnečnica) by slovenské meno tribusu znelo slnečnice, alternatívne skupina slnečníc. V ostatných indoeurópskych jazykoch je tvorba mena tribusu veľmi ojedinelá. Možno ju pozorovať napríklad v ruštine, kde sa používajú univerzálne koncovky spoločné pre čeľaď, podčeľaď a tribus (*-ovyje/-evyje*), prípadne prípona *-nyje*. Niekedy sa môžeme v textoch stretnúť s kategóriou nadtribus (alt. nadskupina, lat. *supertribus*), ktorý sa pri vedeckých menách vytvára prostredníctvom koncovky *-odae*. V slovenskom menosloví navrhujeme používať rovnaký spôsob menotvorby ako pri tribusoch. Napríklad *Helianthodae* možno rovnako ako tribus *Heliantheae* nazývať slnečnice. Aby sa predišlo zámienám, odporúčame bližšie špecifikovať mená taxónov pripojením systematickej kategórie (nadtribus slnečnice alebo tribus slnečnice).

Ako sme naznačili, menoslovie tribusov možno využiť pri tvorbe slovenského menoslovia. Pravidlá umožňujú používať pre blízko príbuzné

rody spoločné meno (Kliment a kol., 2017). Blízka príbuznosť bola bližšie špecifikovaná ako príslušnosť k rovnakému tribusu potvrdená molekulárnymi dôkazmi o genetickej príbuznosti (Hrabovský a kol., 2019). V prípade, že slovenské meno tribusu nie je dedikačné alebo morfológicky špecifické pre konkrétny typový rod, možno meno tribusu aplikovať na rody v tribuse, ktoré dosiaľ nemajú platné meno. Napríklad nepomenovaný rod *Heliomeris* v tribuse *Heliantheae* – slnečnice možno tiež nazvať slnečnica. Existuje jediná výnimka v dôsledku dlhodobej tradície, kde sa rovnakým menom nazývajú rody z viacerých tribusov. V podčeladi *Chenopodioideae* – mrlíkovaté v úzkom taxonomickom ponímaní sa meno mrlík vyskytuje v troch rôznych tribusoch (*Atripliceae*, *Anserineae*, *Dysphanieae*). Napriek tomu sme sa rozhodli pomenovať konkrétne tribusy vlastnými slovenskými menami, aj keď ich typovým rodom zostáva rovnaké slovenské meno mrlík. Tribus *Atripliceae* sú mrlíky (alt. lobodové mrlíky), tribus *Anserineae* mrlíkovky (alt. špenátové mrlíky) a tribus *Dysphanieae* mrlíkovce (alt. voňavé mrlíky). V minulosti sa podobné situácie vyskytovali aj pri iných tribusoch (napríklad sofory, rozchodníky), ale tento metodologický problém bol už vyriešený v skorších terminologických súpisoch (Hrabovský a kol., 2019). V prípade, že je vedecké meno odvodené od málo známeho rodu, je možné vytvoriť slovenské meno tribusu podľa vedeckého synonyma, ktoré je založené na známejšom alebo hospodársky významnom rode. Napríklad pre tribus *Trichosporeae* sa namiesto mena *eschynanty* používa meno *fialkovky* podľa vedeckého synonyma *Didymocarpeae*.

V súčasnosti je akceptovaných vyše 1000 tribusov, ktoré nie je potrebné bližšie uvádzať. Pri tvorbe slovenského mena treba vyhľadať typový rod a k nemu slovenský ekvivalent, ktorý stačí dať do množného čísla. Mená tribusov sú často vytvorené z mladších synonym, preto je potrebné vyhľadať aktuálne vedecké meno. Napríklad tribus *Alsineae* (typový rod *Alsine* je synonymum pre rod *Stellaria* – hviezdica) sa nazýva hviezdice podobne ako tribus *Aurantieae* – citrónovníky (typový rod *Aurantium* je synonymum pre rod *Citrus* – citrónovník) a mnohé ďalšie. Platné slovenské meno doteraz nemalo 296 rodov, preto pripájame ich súpis, ktorého súčasťou sú navyše tri rody, ktorým sme uznali alternatívne mená.

ZOZNAM NOVÝCH MIEN TYPOVÝCH RODOV

- Abatia* Ruiz et Pav. – abačia
Adelia L., nom. cons. – adélia
Adenocline Turcz. – adenoklina
Aeonium Webb et Berthel. – eónium
 (alt. ružicovka)
Airosperma K. Schum. et Lauterb. –
 náladovka
Alberta E. Mey. – alberta
Aleisanthia Ridl. – alejzantia
Alyssopsis Boiss. – taricovec
Ambrosina Bassi – ambrozína
Amphelodesmos Link – motúzovka
Amperea A. Juss. – amperea
Anguillaria R. Br., nom. cons. – an-
 gvilária
Aniseia Choisy – anizeja
Annesorhiza Cham. et Schldtl. –
 anízovka
Anomospermum Miers – brucho-
 plod
Blitum (syn. *Anserina*) L. – mrlík
 (alt. mrlíkovka)
Anthocercis Labill. – lúčokvetovec
Anthospermum L. – dvojdomec
Apatesia N. E. Br. – slncovec
Aphragmus Andr. ex DC. – ska-
 loľub
Aptosimum Burch. ex Benth., nom.
 cons. – zvonkofialka
Arethusia L. – dračinka
Argostemma Wall. – krásnolistovka
Archeria Hook. f. – arčéria
Arophyton Jum. – ároník
Asta Klotzsch et O. E. Schulz – asta
Asteropyrum J. R. Drumm. et
 Hutch. – veterníček
Audouinia Brongn. – oduínia
Augusta Pohl, nom. cons. – augusta
Beiselia Forman – bajzelia
Bembicia Oliv. – bembícia
Benthamiella Speg. – bentamovka
Bernardia Houst. ex Mill. – bernardia
Bernoullia Oliv., nom. cons. – ber-
 nulia
Bienertia Bunge ex Boiss. – bínercia
Bivonaea DC., nom. cons. – bivonka
Bocagea A. St.-Hil. – bokagea
Boechera Á. Löve et D. Löve, nom.
 cons. – bechera
Boldoa Cav. ex Lag. – boldoa
Bonplandia Cav. – bonplandia
Bossiaea Vent., nom. cons. – bosiea
Bowkeria Harv. – lastúrokvetka
Brachyelytrum P. Beauv. – krátko-
 plevovec
Brongniartia Kunth – vetvovka
Brunnichia Banks ex Gaertn. –
 bruníchia
Brylkinia F. Schmidt – brylkinia
Burchardia R. Br., nom. cons. –
 burchardia
Caldchuvia D. Don – tieňovec
Calligonum L. – vredovník
Calloopsis Engl. – diablikovec
Calostemma R. Br. – krásnokorunka
Calypso Salisb., nom. cons. – kalypsa

- Cambessedesia* DC., nom. cons. – kambesedesia
Cantua J. Juss. ex Lam. – kantua
Cardiochlamys Oliv. – srdcolist
Caribea Alain – karibea
Caroxylon Thunb. – karoxylyl
Casselia Nees et Mart., nom. cons. – kaselia
Catopsis Griseb. – previsavec
Centotheca Desv., nom. cons. – stoklasovka
Centropodia (R. Br.) Rchb. – centropódia
Clarkella Hook. f. – klarkela
Clinanthus Herb. – klinant
Codonorchis Lindl. – zvonkovstavač
Colea Bojer ex Meisn., nom. cons. – kolea
Colignonia Endl. – kolignónia
Collabium Blume – kolábium
Colleteocema E. M. A. Petit – koletecéma
Condaminea DC. – kondaminea
Conospermum Sm. – dymovec
Coptosapelta Korth. – koptosapelta
Coronanthera Vieill. ex C. B. Clarke – koronantera
Cosmelia R. Br. – kosmélia
Cranichis Sw. – kuklovka
Cremolobus DC. – dvojgroš
Crinipes Hochst. – vlasoplevovka
Crucihimalaya Al-Shehbaz, O'Kane et R. A. Price – žerušníček
Lagenocarpus Nees – lagenokarp
Cyanoneuron Tange – modrožilovec
Cymbaria L. – cymbária
Cyperochloa Lazarides et E. Watson – šachorovka
Allomaieta Gleason – majetovec
Dendrokingstonia Rauschert – kingstonia
Diarrhena P. Beauv. – diaréna
Diceratostele Summerh. – dvojročka
Dichondra J. R. Forst. et G. Forst. – dichondra
Diplarrena Labill. – diplaréna
Dissochaeta Blume – disochéta
Diuris Sm. – oslík
Dobinea Buch.-Ham. ex D. Don – dobieina
Doerpfeldia Urb. – derpfeldia
Dontostemon Andrzej. ex C. A. Mey., nom. cons. – dontostemon
Doratoxylon Thouars ex Benth. et Hook. f. – kopijodrev
Dulichium Pers. – dulichium
Dunnia Tutcher – dunia
Duthiea Hack. – dutiea
Dysphania R. Br. – mrlík (alt. mrlíkovec)
Echinophora L. – ježolistec
Echiochilon Desf. – hadinček
Echites P. Browne – hadodrev
Elytranthe (Blume) Blume – elytranta
Embothrium J. R. Forst. et G. Forst. – ohňoker
Endodesmia Benth. et Hook. f. – endodesmia
Epiprinus Griff. – krotónik

- Epithema* Blume – epitema
Eriachne R. Br. – vlnoplevovka
Erigenia Nutt. – erigénia
Eriocnema Naudin – erioknéma
Eriospermum Jacq. ex Willd. – vlnokvet
Erismanthus Wall. ex Müll. Arg. – erismant
Erycibe Roxb. – eryciba
Erythrospermum Lam. – červenoplod
Eudema Humb. et Bonpl. – eudéma
Euchresta Benn. – euchresta
Eustegia R. Br. – eustégia
Eustephia Cav. – eustéfiá
Fenerivia Diels – fenerivia
Foonchewia R. J. Wang – funčevia
Forsskaolea L. – prhlávka
Freziera Willd., nom. cons. – freziéra
Gaertnera Lam., nom. cons. – gertnera
Gaiadendron G. Don – gajadendron
Gastrodia R. Br. – gastródiá
Geissois Labill. – niklovník
Gilliesia Lindl. – gilisia
Glomeropitcairnia Mez – pitkeriovka
Gluma Aubrév. et Pellegr. – glue-ma
Gomphogyne Griff. – odnoženka
Gomphostemma Wall. ex Benth. – zápalník
Gongylocarpus Schldtl. et Cham. – fuchsiovec
Greenea Wight et Arn. – grínea
Griffinia Ker-Gawl. – grifinia
Guadua Franch. – guadulea
Gymnopodium Rolfe – nahodrev
Gynotroches Blume – kruhobliznovec
Hablitzia M. Bieb. – špenátovka
Halimolobos Tausch – posolenec
Hauya DC. – hauja
Helia Mart. – héliá
Heliophila Burm. f. ex L. – slncomilka
Hemimeris L. f. – žltokvietok
Hemiphragma Wall. – ranocel
Henriettea DC. – henrietea
Henriquezia Spruce ex Benth. – enrikézia
Heteropyxis Harv. – levanduľovník
Hillia Jacq. – hilia
Hilliella (O. E. Schultz) Y. H. Zhang et H. W. Li – hiliela
Hypocoum L. – čunica
Hypocalyptus Thunb. – hypokalyp-tus
Hypolytrum Rich. – podrastnica
Chamaesium H. Wolff – chamézium
Chasmanthium Link – krasoklas
Chionographis Maxim., nom. cons. – snehokvet
Chironia L. – chirónia
Chloraea Lindl. – porcelánovka
Chrysitrix L. – zlatovlas
Indofevillea Chatterjee – hrnčekovka
Iphigenia Kunth, nom. cons. – ifigénia
Isachne R. Br. – pšenovec
Isonandra Wight – izonandra

- Jablonskia* G. L. Webster – jablonskia
Kania Schltr. – kania
Pternandra Jack – pternandra
Knoxia L. – knoxia
Komarovia Korovin – komarovia
Koyamaea W. W. Thomas et Davidse – kojamea
Kupea Cheek et S. A. Williams – kupea
Lasianthus Jack, nom. cons. – laziant
Lasiopetalum Sm. – aksamietnik
Lecomtella A. Camus – lekomtela
Leontice L. – leviček
Leptogonum Benth. – bezkrovkovec
Leucaster Choisy – vejárikovec
Leucophyllum Humb. et Bonpl. – bledolist
Lichtensteinia Cham. et Schldl., nom. cons. – záživník
Limacia Lour. – limácia
Linconia L. – linkónia
Lindenbergia Lehm. – lindenbergia
Lindsayomyrtus B. Hyland et Steenis – fialolist
Lithobium Bong. – štrbinovec
Littledalea Hemsl. – plevinatka
Lopezia Cav. – lopézia
Luculia Sweet – lukulia
Luxemburgia A. St.-Hil. – luxemburgia
Luzuriaga Ruiz et Pav., nom. cons. – luzuriaga
Lygeum Loefl. ex L. – povrazovka
Lymanbensonia Kimmach – lymanbensónia
Maasia Mols, Kessler et Rogstad – mázia
Macarisia Thouars – makarízia
Marcetia DC. – marsécia
Maripa Aubl. – maripa
Marlothiella H. Wolff – marlotka
Megacarpaea DC. – priveskovka
Melanthium L. – kýchavičnik
Melodinus J. R. Forst. et G. Forst. – melodín
Meriania Sw. – meriánia
Mesechites Müll. Arg. – mezechit
Microlepidium F. Muell. – žeruchovec
Microlicia D. Don – mikrolícia
Mirbelia Sm. – mirbélia
Monocarpia Miq. – monokarpia
Moutabea Aubl. – mutabea
Napeanthus Gardner – úžľabník
Neosparton Griseb. – sítnik
Notothlaspi Hook. f. – ružicovec
Octotropis Bedd. – osemhranka
Odontadenia Benth. – odontadénia
Oligarrhena R. Br. – oligaréna
Olyra L. – olyra
Oreophyton O. E. Schulz – vrchovník
Osbornia F. Muell. – mangrovka
Oziroa Raf. – oziroa
Pachygone Miers – bolestnica
Paraphlomis Prain – sápvka
Peltandra Raf. – peltandra
Perama Aubl. – perama
Petrophile R. Br. ex Knight – skalomil
Philonotion Schott – filonot
Phlyctidocarpa Cannon et W. L. Theob. – lišajoplodka

- Phoenicanthus* Alston – fenikant
Phylica L. – fylika
Phyllorachis Trimen – šípolistovka
Physaria Nutt. ex Torr. et A. Gray)
 A. Gray – fyzária
Piptostigma Oliv. – hrboplodka
Platystemon Benth. – krémovec
Podalyria Willd., nom. cons. – po-
 dalýria
Podocalyx Klotzsch – podokalyx
Podochilus Schltr. – listoradec
Pogonia Juss. – briadkovka
Pomaderris Labill. – pomadera
Poranthera Rudge – porantera
Potalia Aubl. – potália
Prionotes R. Br. – pílkolist
Prismatomeris Thwaites – prisma-
 toméra
Priva Adans. – priva
Pseudoscabiosa Devesa – hlaváčovec
Pterocephalidium G. López – pe-
 rohlav
Pterospora Nutt. – hubomilka
Pterostegia Fisch. et C. A. Mey. –
 klinolistovka
Pteroxygonum Dammer et Diels –
 kyslobyľovec
Plocama Aiton – plokama
Pyramidoptera Boiss. – rascovka
Rehmannia Libosch. ex Fisch. et C.
 A. Mey, nom. cons. – rémania
Retiniphyllum Humb. et Bonpl. –
 živicolist
Rhexia L. – pažitnica
Riedelia Oliv., nom. cons. – ridelia
Richea R. Br., nom. cons. – bromé-
 liovec
Rondeletia L. – rondecia
Sabicea Aubl. – sabicea
Saccifolium Maguire et Pires –
 vreckolist
Sciaphila Blume – tieňomilka
Scoliaxon Payson – krivobyľ
Scyphiphora C. F. Gaertn. – poris-
 kovník
Sherbournia G. Don – kališnatka
Schismatoglottis Zoll. et Moritzi –
 jazykolistovec
Schizocolea Bremek. – schizokolea
Schizopepon Maxim. – tekvičnica
Schizopetalon Sims – klanokvietok
Schradera Vahl, nom. cons. – šra-
 dera
Sibthorpia L. – peniažtekovka
Sipanea Aubl. – sipanea
Siraitia Merr. – sladidlovec
Smelowskia C. A. Mey. ex Ledeb.,
 nom. cons. – sutinovka
Spathicarpa Hook. – tulcoplodka
Sphyranthera Hook. f. – sfýrantera
Steenisia Bakh. f. – sténisia
Stenomesson Herb. – rúrkokvetka
Stevenia Adams ex Fisch. – stevenia
Steyermarkochloa Davidse et R. P.
 Ellis – chudoklas
Streptogyna P. Beauv. – krutibliz-
 novka
Streptochaeta Schrad. ex Nees –
 krutiosťovka
Synandra Nutt. – bielokráska

<i>Teedia</i> Rudolphi – tédia	<i>Tritoniopsis</i> L. Bolus – tritóniovec
<i>Theligonum</i> L. – devonos	<i>Tropidia</i> Lindl. – tropídiá
<i>Thelypodium</i> Endl. – kaňonovec	<i>Tsebona</i> Capuron – cebona
<i>Titanotrichum</i> Soler. – náprstníček	<i>Urophyllum</i> Jack ex Wall. – chvos- tolist
<i>Trailliaedoxa</i> W. W. Sm. et Forrest – nádorník	<i>Vavaea</i> Benth. – vavea
<i>Triceratella</i> Brenan – trojročka	<i>Wielandia</i> Baill. – vilandia
<i>Sicydium</i> Schltdl. – uhorčík	<i>Willdenowia</i> Thunb. – vildenovia
<i>Trigonostemon</i> Blume, nom. cons. – trojhranovec	<i>Xerophyllum</i> Michx. – sucholist
<i>Trilepis</i> Nees – trilepka	<i>Xerorchis</i> Schltr. – suchovstavač
<i>Triphora</i> Nutt. – trojketovka	<i>Yinshania</i> Ma et Y. Z. Zhao – jin- šania
<i>Tripladenia</i> D. Don – tripladénia	<i>Zanonia</i> L. – zanónia
<i>Triraphis</i> R. Br. – trojost'ovka	<i>Zeugites</i> P. Browne, nom. cons. – zeugit
<i>Tristachya</i> Nees – trojzubka	<i>Zomicarpa</i> Schott – zomikarpa
<i>Tristania</i> R. Br. – tristania	

Zhrnutie

V príspevku sa uvádza metodika tvorby slovenských ekvivalentov pre systematickú kategóriu tribus rovnocenne nazývanú aj skupina. Keďže vyše 700 typových mien rodov má existujúce platne publikované slovenské meno, bolo potrebné vytvoriť len 296 nových mien. Vďaka patrí Nomenklatorickej komisii Slovenskej botanickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied, ktorá sa k navrhnutým menám vyjadrila z odbornej stránky a odobrila ich používanie.

LITERATÚRA

ČERVENKA, Martin: Botanický terminologický slovník. Bratislava, Edičné stredisko Univerzity Komenského v Bratislave 1968. 236 s.

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Nové slovenské mená subtropických a tropických úžitkových rastlín. 1. Rody začínajúce sa písmenom M – R. In: Kultúra slova, 2019, roč. 53, č. 2, s. 80 – 90.

KLIMENT, Ján – FERÁKOVÁ, Viera – GOLIAŠOVÁ, Kornélia – HINDÁK, František – HINDÁKOVÁ, Alica – HODÁLOVÁ, Iva – KOCHJAROVÁ, Judita – KUBINSKÁ, Anna – LACKOVIČOVÁ, Anna – LIZOŇ, Pavel – MARHOLD, Karol – MÁRTONFI, Pavol: Zásady, pravidlá a odporúčania pre tvorbu a revíziu slovenského menoslovia siníc, rias, húb a rastlín. In: Bulletin Slovenskej botanickej spoločnosti, 2017, roč. 39, suplement 1, s. 1 – 79.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Aj takto sme si želali v minulosti

PAVOL ŽIGO

Jazykovedný ústav E. Štúra SAV

Bratislava

Zamyslením sa o zaniknutom, málo frekventovanom či takmer neznámom spôsobe vyjadrovania želania v nespisovných útvaroch slovenčiny chceme nadviazať na naše slová o dôležitosti poznania minulosti a vývinu nášho jazyka a jeho prirodzených foriem (Žigo, 2021, s. 38). Motívom našich úvah je asymetria gramatickej štruktúry jednotlivých jazykov, ktorá sa v súvislosti s témou nášho príspevku prejavuje aj neprítomnosťou osobitného slovesného tvaru – optatívu – v slovenskom jazyku. Na formy vyjadrovania želacieho významu aj prosby upozornil vo svojom rozsiahlom príspevku J. Mlacek (2006, s. 130) a na jeho podnet v úvode našich úvah načrieme do slovanskej histórie, pretože vyjadrovanie želania sa odvíja od najstaršieho obdobia slovanských kultúr – od staroslovienskeho písomníctva a prvých prekladov biblických, najmä novozákonných textov do jazyka Slovanov. Práve v spomenutých prekladoch sa zachovali najstaršie záznamy o formách vyjadrovania želaní a prosieb osobitnou formou, zodpovedajúcou významovo latinskému optatívu.

Želací význam v retrospektíve

Súčasťou najstarších staroslovienskych textov sú – celkom prirodzene – evanjeliá a v nich, konkrétne v Evanjeliu podľa Matúša a Evanjeliu podľa Lukáša, sa zachovali staroslovienske podoby základnej kresťanskej modlitby, začínajúcej sa oslovením *Otče náš*. Jej predpokladanú veľkomoravskú podobu uverejnil E. Pauliny (1964, s. 61) v takejto rekonštruovanej podobe: *1. Otъče našъ, iъe jesí na nebesъchъ, da svętítъ sę imę tvoje, 2. da priidetъ cęsarъstvъje tvoje, 3. da bōdetъ volja tvoja, jako na nebesъchъ i na zemlji.*

4. *Chlěbъ našъ nasqŕŕŕnŕi daždъ namъ dъnъsъ*, 5. *i otъpusti namъ dlъgy naše, jako i my otъpŕištajemъ dlъžbnikomъ našimъ*. 6. *I nevъvedi nasъ vъ napastry*, 7. *nъ izbavi ny otъ neprъjazni*. V pôvodných prekladoch tejto základnej kresťanskej modlitby, ktoré vznikli priamo z gréčtiny, resp. z hebrejčiny, t. j. ešte bez sprostredkujúcej latinčiny, sa želanie podľa staroslovienského jazykového systému – ako to dokazuje aj ukážka – vyjadrovalo konštrukciami s časticou *da* a slovesom v 3. osobe singuláru, resp. v iných prípadoch aj plurálu: (*Otъče našъ, iže jesi na nebesъchъ*,) ***da svetitъ se imę tvoje, da priidetъ cęsarъstvъje tvoje, da bŕdetъ volja tvoja...*** Tento spôsob vyjadrovania optatívneho významu bol v tom čase systémový a používal sa podľa názoru J. Stanislava (1973, s. 68) na vtedajšom veľkomoravskom území ešte pred príchodom Konštantína a Metoda. Autor to dokazuje staroslovienskými prekladmi textov, ktoré na tomto území vznikli z pôvodných predlôh v starej hornej nemčine. Ide o Svätoemerámsku modlitbu z r. 863: *Moljŕ te, Gospodi Bože, da ty mi račilъ životъ i milostъ podati, da i azъ neposramlenъ přeđъ očima tvoima bŕdŕ, i da azъ ešte na semъ svętě moichъ gręchъ pokajŕ se*, ktorá bola podľa J. Stanislava vložená do Euchológia sinajského (tamže, zvýraznenia P. Ž.)¹.

Porovnanie týchto textov so súčasnou podobou základnej kresťanskej modlitby v slovenčine poukazuje na rozdiely vo forme vyjadrovania prosby či želania. Špecifické vyjadrenie želania v prvých troch prosbách súčasnej slovenskej podoby modlitby – *posväť sa meno Tvoje, príď kráľovstvo Tvoje, buď vôľa Tvoja* – je typom, v ktorom sa imperatívnou formou vyjadruje želačí význam. Skutočnosť, že tu nejde len o problém slovenskej jazykovej podoby modlitby, nás priviedla k pokusu zhrnúť v krátkosti ďalšie myšlienky: v slovanských jazykoch, v ktorých ich nositelia v rámci kresťanskej tradície dodržiavajú byzantský obrad, sa v modlitbe *Otče náš* na vyjadrenie želania zachovala osobitná a pôvodná konštrukcia s časticou *da*, konštrukcia významovo adekvátne latinskej forme optatívu. Skonštatoval to ešte A. Meillet (1934, s. 487) o častici *da* odkazom na jej primárny význam a funkciu, ktorou je uvádzať sloveso v indikatíve alebo imperatíve vo význame želaného deja, a na ilustráciu použil práve príklady z modlitby *Otče*

¹ S ohľadom na slovenský jazykový kontext príspevku sme upustili od podrobných odkazov na rozsiahlu paleoslavistickú aj celoslovenskú literatúru o význame a funkciách častice aj spojky *da* v jednotlivých slovanských jazykoch.

náš: „... *da svętitъ sę imę Tvoe, da pridetъ cęsarъstvo Tvoe...*“, verše 9 – 10 Evanjelia podľa Matúša. M. Štec (2009, s. 123) potvrdil kontinuitu optatívneho významu konštrukcií s časticou *da* od staroslovienskeho obdobia až po súčasnosť v rámci vývinu cirkevnej slovančiny. Význam prosby či vyjadrenia želania, aby sa splnil dej vyjadrený slovesom, sa tu zachoval v pôvodnej forme, ktorú v rovnako pôvodnej funkcii označil „kontamináciou rozkazovacieho a podmieňovacieho spôsobu“ (Štec, 2005, s. 260). V súvetiach sa však častica *da* zachovala od najstarších čias aj vo funkcii priradovacej spojky v zlučovacom aj v odporovacom význame (Miklosich, s. 1862, s. 151, Leskien, 1919, s. 162) a tieto jej funkcie a významy pretrvali aj v cirkevno-slovenskom prostredí východoslovenskej jazykovej oblasti (Štec, 2006, s. 224). Na rozšírenie pôvodného významu spojky *da* a jej syntaktických funkcií v najstarších slovanských pamiatkach, na funkčné rozšírenie pôvodného praslovanského partikulárneho významu výrazu *da* do funkcie spojky poukázal už citovaný A. Meillet (1934, s. 487), ktorý o uvedených konštrukciách skonštatoval, že v nich ide práve o prosebný modálny typ výpovedí. Pôvodný význam prosby upevnilo práve prostredie cirkevnej slovančiny, ktorá je vysvetlením prirodzenej vývinovej kontinuity, pôvodnosti štruktúry aj typovej identity jazykov východných a južných Slovanov s príslušnosťou k byzantskému obradu, ktoré si v základnej kresťanskej modlitbe zachovali konštrukciu s časticou *da* v optatívnom význame. V nej (t. j. cirkevnej slovančine) sa zachovali pôvodné integračné prvky a sila jednotného liturgického jazyka. Výsledkom uvedeného vývinu je však aj to, že v niektorých zo spomenutých jazykov došlo v uvedenej konštrukcii k substitúcii pôvodnej želacej častice *da* inou, v konkrétnom jazyku produktívnejšou želacou časticou (v srbčine *нек/нека*: *Нек се свети име твоје, нека твоје царство влада, твоја нек буде воља*, v bieloruštine *(ня)хай*: *(ня)хай свяціца імя Тваё, (ня)хай прыйдзе Царства Тваё, (ня)хай будзе воля Твая*)...

Vývin formy s optatívnym významom a jej súčasný stav

O skutočnosti, že na vyjadrenie želania boli aj v slovenskom jazykovom prostredí v minulosti známe konštrukcie s časticou *da*, vydávajú svedectvo staršie svetské pamiatky z predpisovného obdobia slovenčiny a ľudové piesne: **Da** že teba, *šuhaj*, **da** že *Perun trestau, tri roky si choďiu a teraz si prestau*, ale aj texty umelého charakteru z polovice 19. storočia: **Da** *tä tu*,

zrádničie, hriech tvoj večne moril, **da** tä Boh z milosti naveky vytvoril² (S. Chalupka: Starý väzeň, citované podľa J. Stanislava /1973, s. 68/).

Zriedkavé doklady zo slovenského jazykového prostredia svedčia o ústupe či zániku tohto typu vyjadrovania želania a o posune významu častice *da* do uvádzacej či spájacej funkcie v historických textoch, ako aj v klasickej próze: *I mrtvé těla ven vykopávali / a jim také pokoje nedali / zhůru nohama staveli / ohavným vecem tak jsů se smáli. / Da ani ti boží kostolové / Bohu oddaní pekni chrámové / před nimi se neobrali* (1620 – 1637, citované podľa J. Stanislava /1968, s. 278/); *Obracajú hlavy za ňou s úľubou, sledujú ju očami. Da jeden dôstojník mladý a pekný už je ustrnulý, vidiac jej krásu* (Timrava, 1957, s. 383); *Neteši nič, nič... Da diviť sa prichodí pri pohľade na krásu lúk* (tamže, s. 394). Je celkom prirodzené, že v jednotlivých národných jazykoch sú podoby základnej kresťanskej modlitby kanonizované aj kodifikované v spisovných podobách a konkrétne konfesie si ich v takejto podobe zachovávajú aj v menšinovom jazykovom prostredí. Dokazujú to príklady priamych terénnych výskumov v menšinových slovenských lokalitách severovýchodného Maďarska, ktorých obyvatelia sa hlásia ku gréckokatolíckemu obradu: *Oče naš, iže jesi na nebesich, / da sviati_ca imia Tvoje, / da pride_carstvije Tvoje / da bude voľa Tvoja...* (fonetický prepis živkej podoby, pozri Balleková, 2008, s. 242 – 243).

Častica *da* sa v súčasných slovenských nárečiach³ zachovala sporadicky aj vo význame potvrdzovania (**Da**, *tu sa pochováni aj tot*, Čerenčany), zdôrazňovania (**Da** *či to ni maj muš tam?* Rybník; *Raz d'evät', inokode edonác* [prasiac sa uliahlo], **da** *bole štrnác*, Čelovce), hodnotenia, odhadu, približnosti (*Metále da osem mám*, Štítnik; **Da** *šiesti zmo oberali*, Hankovce; **da** *tracet štepok*, Markuška; *Grúle máme da šesnádz mechí eštek*, Štítnik; *Tam som búl da šez mesáce*, Rakovnica) a vo funkcii nadväzovacieho konektora (*Vid'íž da, ňemaų si to robiť!* Brodzany). Vo funkcii prisviďčania uvádza bez konkrétnych príkladov časticu *da* P. Király (1964, s. 125) aj v slovenských nárečiach na území Maďarska (Kiskörös, Szöd, Galgaguta a Sámsonháza). Pri vyjadrovaní významu približnosti je zasa najmä pre východoslovenský nárečový areál typické spojenie častice *da* s predložkou (*Ucekala da do treceho sušedi*, Vyšné

² Citované podľa pôvodného vydania Chalupkovej poézie s prvkami gemerského nárečového areálu.

³ Nárečové doklady pochádzajú z archívu dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV. Za vyhľadanie časti týchto dokladov ďakujem kolegyni A. Ferenčíkovej.

Remety; *Un stal da na pejdz groki ode mñe*, Haniska; *da na dzešec centimetre*, Lastomír; *da kolo piatej*, Kokšov-Bakša; *Pridzem da o hodzinu*, Studenec; *Pridz da o druhi*, Dlhá Lúka; *Da o tri dñi išli pripovedac*, Rankovce; *Da po dva razi treba obracidz z vozom*, Markušovce; *Da pret tížnom bula u nás*, Kobeliarovo). Východoslovenskú provenienciu vyjadrenia približnosti potvrdzujú aj historické doklady z kultúrnej východoslovenčiny: *Yanča z Kamenitzi na tem koni da 3 roki ffurmanil*, Bardejov 1653 (HSSJ 1, s. 226); *zlodegski statek pretrimoval da do druhého dnya*, Spiš 1716 (tamže). Rovnako typická je pre Gemer a východné Slovensko aj derivovaná podoba *da* > *das* vo význame „asi“, „približne“: *daz hodina chuódzi*, Kobeliarovo; *Mam das tri koruni*, Studenec; *Daz dva razi bil pri ñi*, Lúka; *das pejdz razi tu bul*, Fintice; *To trimalo das tri abo štiri dñi*, Kazimír).

Od pôvodnej častice *da* vznikli aj ďalšie deriváty, väčšinou s významom prisviedčania: *Daver budeš vidiečanky vykrúcať aj v druhom tanci!* (Stanislav, 1968, s. 278); *Apa, nemá'e vodu f post'eľi? – Ej, daver už mám*, Málinec; *Na techto našich stranách davár niž nového*, Polichno; *Davara jã si chlapca bidž nedám*, Brusník; *Davara jã mu nedám ništ*, Brusník; *Dažebi si nezabudnił ho doniasť*, Revúca. Výskyt týchto živých dokladov je typický pre južnú časť stredoslovenských nárečí (Novohrad, Gemer). Na základe toho možno predpokladať, že sú súčasťou základného, hovorového komunikačného prostredia, pretože ich výskyt v kultúrnych predpisovných útvaroch nie je zaznamenaný (porov. HSSJ 1).

Skutočnosť, že s výskytom častice, resp. spojky *da* v želacom význame máme do činenia len v nespisovných útvaroch, dokazuje jej neprítomnosť v kodifikačných lexikografických prácach slovenského spisovného jazyka. A. Bernolák (1825, s. 338) uvádza túto časticu len ako heslové slovo *da* s odkazom na heslové slovo *ba* (*Da*, adv. viz *ba*; tamže), spojenia s heslovým slovom *ba* sa však v tomto prameni vo význame želania nevyskytujú (kvalifikované len ako adverbium, tamže, s. 25). V súčasných kodifikačných prameňoch je častica *da* spracovaná takto: v prvom zväzku Slovníka slovenského jazyka (1958, s. 228) s kvalifikátorom, že ide o nárečové slovo: *Da ver ' doktor by sa zišiel do dediny* (B. Slančíková-Timrava); iné deriváty sa v tomto slovníku nenachádzajú. Nie sú uvedené ani v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2020, s. 99) a ani v najnovšom Slovníku súčasného slovenského jazyka (A – G, 2006).

Namiesto záveru

Studnica je prameňom čistej vody a súčasťou zdravej vody sú – celkom prirodzene – aj stopové prvky. Takýchto stopových prvkov je aj v našej reči veľa a sú dôkazom výdatnosti prameňa a jeho blahodarných účinkov na telo aj dušu. A tak – neosobujúc si žiadnu autoritu vo veciach kánonu a vierouky – si v závere nášho príspevku dovoľujeme pripomenúť, že naše úvahy dotýkajúce sa štruktúry, formy či obsahu modlitby *Otče náš* majú rýdzo lingvistickú povahu. Text vnímame ako retrospektívny dôkaz pôvodných konštrukcií s vyjadrením želania či prosby a aj ako ilustráciu rozdielnych vývinových osudov vyjadrovania týchto významov v prostredí byzantského a rímskeho obradu. V svetskom prostredí, ako to dokazujú sporadické príklady nespisovných útvarov slovenčiny, nárečí aj dokladov z jej predspisovného obdobia, konštrukcie s časticou *da* v želacom význame ustúpili formálnemu vyjadrovaniu tohto významu spojeniami *nech (sa)*, *bodaj (sa)*, *bodaj by (sa)*, *kiežby (sa)* s 3. osobou singuláru slovesa alebo rozšírením funkcií imperatívu slovesa o tento význam. Častica *da* sa postupne stala súčasťou deiktického vyjadrovania neurčitosti (*dakde*, *dakto*, *dakedy*, *daktorý*, v nárečiach okrem týchto foriem aj podoby typu *dajeden*). Táto problematika sa však svojím rozsahom stáva motívom samostatného spracovania.

Ústup pôvodnej častice *da* vo význame želania či prosby a vyjadrovanie týchto významov formou rozkazovacieho spôsobu v súčasnom slovenskom jazyku si jeho používatelia často v plnej miere neuvedomujú ani napriek rozdielnosti príslušných pasáží základnej kresťanskej modlitby v rámci jej rôznych redakcií.

Hlbšie poznanie jazyka, jeho minulosti, dejinného vývinu, súčasnosti a aj jeho porovnanie s okolitým jazykovým aj konfesijným prostredím je odhalením príbehov či legend o minulosti, vývine, súčasnom stave a fungovaní mnohých jazykových jednotiek, ku ktorým patrí aj pôvodný význam a funkcie častice *da*...

LITERATÚRA

BALLEKOVÁ, Katarína: Zabudnutá modlitba. In: Slovenčina v menšinovom prostredí. Štúdie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Ed. M. Žiláková, A. Hornoková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008. s. 242 – 250.

BERNOLÁK, Anton: Slowár Slowenský, Češko-Lat'ínsko-Ňemecko-Uherský. Lexicon Slavicum, Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum. Tomus I. A – I. Auctore Antonio Bernolák. Budae Typis et Sumtibus Typogr. Reg. Univers. Hungaricae 1825. 848 s.

Historický slovník slovenského jazyka. I. A – J. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991. 536 s. ISBN 80-224-0228-1.

KIRÁLY, Péter: Formy prisviedčania v slovenských nárečiach v Maďarsku. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. XVI. Ed. E. Pauliny. Bratislava: Univerzita Komenského 1964. s. 123 – 128.

Krátky slovník slovenského jazyka. 5. vydanie. Ed. J. Kačala. Martin: Matica slovenská 2020. 960 s.

LESKIEN, August: Grammatik der Altbulgarischen Sprache. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung 1919. 260 s.

MEILLET, Antoine: Le slave commun. Collection de manuels publiée par l'Institut d'études slaves. Paris: Champion 1924. 448 s.

MIKLOSICH, Franz: Lexicon Paleoslovenico-Graeco-Latinum. Emendatum Auctum. Vindobonae: Guilelmus Braumueller 1862 – 1865. 1171 s.

MLACEK, Jozef: K jazykovej a textovej charakteristike slovenskej modlitby Otče náš. In: Disputationes scientificae Universitatis Catholicae in Ružomberok. 2004, roč. 4, č. 2 – 3, s. 127 – 141.

PAULINY, Eugen: Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1964. 248 s.

Slovník slovenského jazyka. I. A – K. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 815 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

STANISLAV, Ján: Častica a spojka *da* v slovenčine. In: Slavica Slovaca, 1968, roč. 3, č. 3, s. 276 – 279.

STANISLAV, Ján: Dejiny slovenského jazyka. Zv. 5. Syntax. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1973. 668 s.

ŠTEC, Mikuláš: Cirkevná slovančina. Prešov: Prešovská univerzita. Pravoslávna bohoslovecká fakulta 2005. 466 s.

ŠTEC, Mikuláš: Cirkevná slovančina v 21. storočí. Prešov: Prešovská univerzita. Pravoslávna bohoslovecká fakulta 2006. 290 s.

ŠTEC, Mikuláš: Cirkevno-slovensko-slovenský slovník. Diel I. A – O. Prešov: Prešovská univerzita. Pravoslávny kňazský seminár 2009. 187 s.

TIMRAVA, SLANČÍKOVÁ, Božena: Zbrané spisy. Zv. IV. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957. 410 s.

ŽIGO, Pavol: Smilno. Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 1, s. 34 – 39.

ROZLIČNOSTI

Písanie spojení PANI VESNA¹, PANI ŠŤASTENA, PÁN OSUD, PÁN ŽIVOT.

V tomto krátkom príspevku sa pristavíme pri pravopise spojení uvedených v nadpise a typovo im podobných. Potreba zaujať postoj k pravopisej stránke týchto spojení súvisí s ich spracovaním v dokladovej a vo frazeologickej zóne pripravovaného 4. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka² a predpokladáme, že môže zaujímať aj používateľov jazyka. Týmto typom spojení, keď sa pred vlastné mená a) božstiev, mytologických, symbolických a pod. bytostí (*Šťastena, Vesna, Fortúna, Amor, Morena*) alebo pred b) všeobecné podstatné mená so silnou antropologickou sémantikou (*šťastie/šťastena, smrť, život, smútok, osud, láska/amor, zima, morena, jar/vesna, les*) pridáva podstatné meno *pani/pán*, vznikajú expresívnejšie konštrukcie, ktorých príznakovosť spočíva v tom, že všeobecné javy, stavy a deje úzko spojené s ľudským životom sa zosobňujú, nazerá sa na ne ako na živé bytosti. Na to, aby takéto spojenia zámer hovoriaceho vyjadrili, celkom stačí sémantika podstatných mien *pán/pani*. Preto sa takéto spojenia môžu písať s malým začiatočným písmenom druhého, centrálného substantíva: *pani šťastena, pani zima, pani vesna, pani jar, pán život, pán osud, pán amor* a pod. Rovnako ich však možno zapísať aj s veľkým začiatočným písmenom, pričom veľké písmeno v takom spojení naznačuje, že sa a) komunikuje súvislosť napr. s božstvami, ktoré sú nositeľmi kultúrne známych vlastných mien – *pani Šťastena, pani Fortúna, pani Vesna, pán Amor*, alebo b) veľkým písmenom vo všeobecnom podstatnom mene – *pán Osud, pani Zima, pani Jar, pani Smrť, pán Život, pani Láska* sa hľadisko

---

Článok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 2/0133/20 *Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe*.

¹ Kapitálky používame na neutrálny zápis bez rozlišovania veľkého alebo malého písmena.

² Na potrebu riešiť túto problematiku nás upozornila vedecká redaktorka 4. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka M. Ivanová.

personifikácie, zosobnenia označovanej skutočnosti zdôrazní ešte väčšmi, ako keď sa takéto spojenie zapíše iba s malým písmenom (*pán osud, pán život* a pod.). V druhom prípade možno však uvažovať aj o tom, že dôvodom písania veľkého písmena nemusí byť ani zámer utvoriť vlastné meno, ale môže ísť aj o zdôrazňujúce písanie na znak úcty, vysokého hodnotenia daných javov zo strany hovoriaceho.

Vychádzajúc z jazykovej podstaty by sa dalo usudzovať, že dvojaké písanie (s veľkým alebo s malým začiatočným písmenom) bude výraznejšie zastúpené v prípadoch, keď v slovnej zásobe jestvuje príslušné substantívum ako vlastné meno aj ako všeobecné podstatné meno, napr. *Šťastena/Fortúna* (rímska bohyňa náhody a šťastia) – *šťastena/fortúna* (knížny výraz s významom „šťastie; náhodné šťastie“), *Vesna* (slovanská bohyňa jari) – *vesna* (poetické al. knižné označenie jari), *Amor* (rímsky boh lásky) – *amor* (symbol lásky). Nie je to však tak. Aj zbežný pohľad do Slovenského národného korpusu ukazuje, že veľké písmeno sa často vyskytuje aj tam, kde takéto významová a formálna dvojakosť neexistuje. Napr. spojenie PÁN OSUD, pri ktorom sme písanie spojenia s veľkým a malým písmenom kvantifikovali porovnaním vyhľadávania v Sketch Engine³ *pán Osud* a *pán osud*, má zastúpenie 12 : 6 v prospech písania slova *Osud* s veľkým písmenom. Spojenie PANI SMRŤ analogicky porovnaním vyhľadávania *pani Smrť* a *pani smrť* má pomer 43 : 24, opäť v prospech písania s veľkým písmenom, pričom zdroje sú rovnako relevantné: *No zisťuje, že práve chvíle, keď mu cestu skrížila pani Smrť, sú najdôležitejšími bodmi jeho života* (RAK – revue aktuálnej kultúry 2008). – *Tento týždeň som pocítil v blokovej dozorni pani Smrť, Igor. Možno ju privolať. Ak si ešte nebol blízko smrti, ešte si nežil, chlapče.* (A. Hykisch 1988). – *Hodinový stroj trosiek počíta čas bez dní bez nocí / Akú to slávnosť pripravili nášmu karu / Zelená raketa dáva tušiť / Že pani smrť sem diriguje kočiar / Jej biele kone podkované búrkou erdzia zakladajú* (Š. Žáry 1968). – *Na Hlavnom námestí striehla pani smrť* (www.mestskapolicia.bratislava.sk).

Na orientáciu ponúkame ešte niekoľko ďalších korpusových meraní s ilustračnými dokladmi:

---

³ V internom korpuse Omnia III Slovaca Maior (18.01), ktorý vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim-6.1) a dát z webových korpusov a slúži potrebám pracovníkov JÚEŠ SAV. [cit. 7. 3. 2021]

pán Život – pán život (6 : 5)

No povedzte, poznáte lepšieho scenáristu, ako je pán Život? (časopis *Poľnohospodár* 2008). – *Čas ubehol, ani neviem ako, rozprávali sme sa o mnohých veciach, ktoré prináša pán život.* (Ružomerský hlas 2010).

pani Zima – pani zima (410 : 395)

Hoci pani Zima nám s výnimkou včerajšieho „jemného“ sneženia zatiaľ ponúka iba mínusové teploty, prevádzkovatelia lyžiarskych stredísk v okolí Košíc sú vďační aj za tie (denník *SME* 2009). – *Hoci by sa podľa týchto teplôt mohlo zdať, že pani zima už definitívne odchádza, celkom pravda to nebude* (denník *SME* 2010).

pani Jar – pani jar (56 : 30)

Vyzlečenú Morenu sa primátorovi na druhý pokus podarilo úspešne zapáliť a vhodiť do vody, čím sa definitívne ukončilo obdobie zimy a vedenie prebrala pani Jar (denník *Korzár* 2001). – *Presne 28. 3. v stredu sme spolu s našimi ratolesťami privítali pani jar* (*Žilinský večerník* 2007).

Zhrnujeme: V článku sme sa pokúsili opísať stav a interpretovať pravopisný problém pri dvojčlenných personifikovaných spojeniach typu *pán/pani* + všeobecné meno s významom výrazne podmieneným antropologicky a symbolicky (*Šťastena/šťastena, Vesna/vesna, Zima/zima, Smrť/smrť, Život/život, Osud/osud* a pod.). Takéto spojenia slúžia na stylistické ozvláštnenie alebo expresivizáciu výpovede a možno ich považovať za lexikalizované spojenia. V slovenčine sa píše dvojakým spôsobom – centrálné meno spojenia sa píše aj s veľkým, aj s malým začiatočným písmenom. Dostatočným signálom personifikácie je pri týchto spojeniach už oslovenie či rodové životné rozlíšenie pridaním substantíva *pán/pani* (*pani zima, pani jar, pani šťastena*). Ak sa také spojenia zapisujú s veľkým začiatočným písmenom v centrálnom mene, a) centrálné mená označujú kultúrne známe vlastné meno fiktívnej bytosti (*Šťastena, Fortúna, Amor*) alebo b) veľkým písmenom sa môže zdôrazňovať zosobnenie utvorením vlastného mena ad hoc alebo sa ním len signalizuje vážnosť, úcta, plní teda honorifikačnú funkciu (*pani Zima, pani Jar, pán Osud*). Domnievame sa, že ostrá hranica medzi poslednými dvoma spomenutými zámermi nejestvuje, resp. ťažko ju možno identifikovať.

Ingrid Hrubaničová
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava

Skloňovanie slova *burger*

Majiteľ reštaurácie dbajúci o bezchybnosť textu na jedálnom lístku poslal do jazykovej poradne otázku o správnom skloňovaní slova *burger*. Stretol sa totiž s dvojakým skloňovaním, okrem spojenia *ponuka burgerov* si všimol používanie podoby *ponuka burgrov*.

V jazykovej praxi sa podstatné meno *burger* skutočne skloňuje so zachovaním vkladnej samohlásky *-e-*, ako aj s jej vynechaním, napr. *Pomúčenými rukami zmes rozdelíme na štyri rovnaké časti a sformujeme na veľkosť burgerov.* – *Špecialitou hotelovej siete sú prekvapujúco burgery a sendviče, práve pre svoju nepretržitú dostupnosť.* – *James si napchal do úst posledný kus burgera a bol stále hladný.* – *Objednal si burgre?* – *Pritiahla ho asi vôňa burgrov na grile.* – *Nakrájame si zeleninu do burgra* (Omnia Slovaca III Maior, 18.01¹; ďalej korpus).

Podstatné meno *burger* nájdeme len v pracovnej verzii elektronického Ortograficko-gramatického slovníka (2016; ďalej OGS), kde sa uvádza jeho skloňovanie so zachovaním vkladnej samohlásky *-e-*, teda G sg. *burgera*, L sg. *o burgeri*, N pl. *burgery*. V ostatných výkladových slovníkoch slovenčiny a príručkách zatiaľ heslo *burger* nie je spracované, môžeme si však pomôcť analógiou so slovom *hamburger*, z ktorého vznikla skrátaná podoba *burger*. Slovo *hamburger* sa uvádza v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003; ďalej KSSJ), v Slovníku súčasného slovenského jazyka (2011; ďalej SSSJ H – L), v Pravidlách slovenského pravopisu (2013; ďalej PSP), ako aj v Slovníku cudzích slov (2005) či vo Veľkom slovníku cudzích slov (2008), a to takisto so skloňovaním so zachovaním samohlásky *-e-* a s výkladom významu „fašírka, obyčajne z hovädzieho alebo hydinového mäsa, vložená do väčšej žemle a rozlične ochutená, napr. kečupom, majonézou, zeleninou (podľa nemeckého mesta Hamburg)“ (porov. SSSJ H – L).

Slovo *burger* ako skrátaná podoba slova *hamburger* súvisí s ekonomizáciou jazyka a používa sa najmä v hovorenom prejave. Vyskytuje sa aj ako druhá časť zložených slov typu *cheeseburger*, *chickenburger* a je súčasťou dvojslovných názvov firiem ako *Burger King*, *Flip Burger* atď. V súčasnosti je

¹ Korpus Omnia Slovaca III Maior (18.01) vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim 6.1) a dát z webových korpusov a slúži na potreby pracovníkov JÚEŠ SAV. [cit. 14. 5. 2021]

v slovenskom obchodnom registri zapísaných 14 subjektov používajúcich slovo *burger* v názve oproti dvom subjektom majúcim v názve slovo *hamburger*.

Pozrime sa na slovo *burger*, resp. *hamburger* z etymologického hľadiska. Stručný etymologický slovník slovenčiny (2015) vysvetľuje pôvod slova *hamburger* z názvu špeciality z nemeckého prístavu Hamburg (nem. *Hamburger Ründstück* „hamburský okrúhly kúsok“). Nemeckí prisťahovalci z Hamburgu do USA ponúkali koncom 19. storočia mäsové jedlo s názvom *hamburger steak* (*hamburský steak*). V americkej angličtine sa ustálila podoba *hamburger* ako podstatné meno. Podľa ľudovej etymológie sa chápe slovo *hamburger* ako odvodenina od anglického *ham* (šunka), teda *ham+burger*².

Ako sme už spomenuli, podľa spracovania gramatického aparátu v PSP a vo výkladových slovníkoch (KSSJ, SSSJ) sa slovo *hamburger* a analogicky aj z neho utvorená skrátená podoba *burger* skloňujú ako neživotné podstatné mená mužského rodu vzoru *dub* s príponou *-i* v lokáli singuláru a so zachovaním vkladnej samohlásky *-e-*: v jednotnom čísle N *burger/hamburger* – G *burgera/hamburgera* – D *burgeru/hamburgeru* – A *burger/hamburger* – L (o) *burgeri/hamburgeri* – I (s) *burgerom/hamburgerom*, v množnom čísle N *burgery/hamburgery* – G *burgerov/hamburgerov* – D *burgerom/hamburgerom* – A *burgery/hamburgery* – L (o) *burgeroch/hamburgeroch* – I (s) *burgermi/hamburgermi*. Takto sa skloňujú aj iné prevzaté substantíva zakončené na *-er*; napr. *hever* – *hevery*, *kráter* – *krátery*, *server* – *servery*.

V korpuse však registrujeme výskyt tvarov podstatných mien *hamburger* a *burger* s vypustením vkladnej samohlásky *-e-* a so skloňovaním podľa vzoru *stroj*: v jedn. čísle N *hamburger/burger* – G *hamburgra/burgra* – D *hamburgru/burgru* – A *hamburger/burger* – L (o) *hamburgri/burgri* – I (s) *hamburgrom/burgrom*, v mn. čísle N *hamburgre/burgre* – G *hamburgrov/burgrov* – D *hamburgrom/burgrom* – A *hamburgre/burgre* – L (o) *hamburgroch/burgroch* – I (s) *hamburgami/burgami*, i keď v porovnaní s frekvenciou tvarov so zachovaním *-e-* ich možno považovať za málo významné. Pri podstatnom mene *burger* je korpusových záznamov na skloňovanie podľa vzoru *stroj* podstatne viac, tvoria však iba asi pätinu všetkých výskytov tvarov slova *burger*. Takéto skloňovanie je v skupine cudzích podstatných mien

---

² Rovnaký spôsob odvodzovania umožnil vznik ďalších zloženín typu *cheeseburger* (burger so syrom), *chickenburger* (kurací burger), *fitburger* (zdravý burger) či *vegeburger* (vegetariánsky burger).

zakončených na *-er* častejšie, porov. *bager – bagre, luster – lustre, semester – semestre, tender – tendre*.

Možno konštatovať, že v jazykovej praxi, napr. v internetových textoch, prevláda pri slove *hamburger* aj pri slove *burger* skloňovanie odporúčané vo výkladových slovníkoch. Treba však doplniť, že tvary vzoru *stroj* majú oporu v slovenskom skloňovacom systéme (porov. už uvedené príklady) a že dvojaké skloňovanie, ktoré pozorujeme pri podstatných menách *burger* a *hamburger*, nie je pri prevzatých slovách zakončených na *-er* ojedinelé. Podobnú rozkolísanosť pozorujeme aj pri iných novších cudzích slovách, čo niekedy potvrdzuje aj ich slovníkové spracovanie. Môžeme spomenúť napr. slovo *grejder* „samohybný al. traktorom ťahaný stroj so širokou radlicou“, či *polder* „zem pri mori chránená hrádzami proti zaplaveniu“ aj „nádrž pri rieke proti záplavám“: pri slove *grejder* sú v Pravidlách slovenského pravopisu (2013) tvary *grejdera* (G sg.), *grejdery* (N pl.) a v SSSJ A – G tvary *grejdra* (G sg.), *grejdre* (N pl.); slovo *polder* má v Slovníku slovenského jazyka (III. zv., 1963) tvary *poldra* (G sg.), *poldre* (N pl.), no v Slovníku cudzích slov (2005) je v G sg. tvar *poldera*.

Aj keď obidva spôsoby skloňovania sú prirodzené, v rámci jedného textu ich neodporúčame kombinovať. Na internetových stránkach sme sa stretli napríklad s použitím jedného spôsobu skloňovania v názve a druhého spôsobu skloňovania v texte: *Jednoduché miniburgery – Pri miniburgroch nehrozí, že sa nechutne prejete, ak si k nim doprajete ešte aj hranolčeky a šalát*.

Záver: V odpovedi pisateľovi sme na základe súčasného spracovania slova *hamburger* v slovníkoch odporúčali skloňovať slovo *burger* so zachovaním samohlásky *-e-*, t. j. *ponuka burgerov*, no nazdávame sa, že v budúcnosti by sa mohlo pri obidvoch substantívach pripustiť variantné skloňovanie³; ktoré sa uvádza napr. pri slovách *bunker* (PSP, KSSJ, SSSJ A – G), *fíčer* (SSSJ A – G) či *charter* (SSSJ, H – L).

Judita Páleníková
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava

---

³ Takto je to napr. v češtine: v Internetovej jazykovej príručke má slovo *hamburger* dvojtvary; v elektronickom Akademickom slovníku spisovnej češtiny sa pri hesle *burger* ako synonymum uvádza slovo *hamburger*, pričom sa pripúšťa variantné skloňovanie: G *-geru, -gru*, A *-ger, živ. -gera, -gra* a L *-geru, -gru*.

LITERATÚRA

- Akademický slovník současné češtiny. Dostupné na: <https://slovníkcestiny.cz/heslo/burger/0/5380>.
Internetová jazyková příručka. Dostupné na: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=hamburger>.
- KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 700 s. ISBN 978-80-224-1493-7.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.
- Ortograficko-gramatický slovník. A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka). Red. M. Sokolová – A. Jarošová. Dostupné na: <https://lex.juls.savba.sk/>.
- Slovník slovenského jazyka. III. P – R. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963. 912 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1087 s. ISBN 978-80-224-1172-1.
- Slovník cudzích slov (akademický). 2., doplnené a prepracované vyd. Eds. L. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s. ISBN 80-10-00381-6.
- Veľký slovník cudzích slov. 5., revidované a doplnené vydanie. Red. S. Šaling – M. Ivanová-Šalingová – Z. Maniková. Prešov: Vydavateľstvo SAMO 2008. 1184 s. ISBN 978-80-89123-07-0.

SPRÁVY A POSUDKY

Vysokoškolská učebnica s témou slovenčiny v médiách

[RONČÁKOVÁ, Terézia – VANDÁKOVÁ, Zuzana: Slovenčina v médiách. 111 z najčastejších jazykových chýb v médiách. Ružomberok: Verbum 2020, 293 s. ISBN 978-80-561-0773-7.]

Predovšetkým sa žiada oceniť, že v súčasnosti vychádzajú knižné publikácie venované téme slovenčiny v médiách, lebo sa tak deje v situácii, keď mediálna slovenčina je silným hráčom na poli používania súčasnej spisovnej slovenčiny a posilňovania jej celospoločenskej pozície a keď kritická časť slovenskej kultúrnej obce aj verejne poukazuje na problematickú úroveň slovenčiny, ktorú v našich pohnutých časoch denne najmä počúvame v hromadných oznamovacích prostriedkoch. Pritom k uvedenej problematike so zreteľom na poznanie slovenčiny prispieva aj problematická odborná jazyková príprava nádejných pracovníkov médií v zodpovedajúcich vysokoškolských učiliskách; potvrdzujú to ich absolventi, nastupujúci na svoje pracovné miesta. Spomenutú situáciu dokrešľuje aj dobre pozorovateľná generačná výmena na miestach redaktorov, hlásateľov, moderátorov či iných verejne činných pracovníkov predovšetkým verejnoprávnych elektronických médií. K uvedenému pochybovačnootimistickému úvodnému konštatovaniu nás okrem iného priviedlo aj preštudovanie čerstvej publikácie od dvojice autoriek Terézia Rončáková, Zuzana Vandáková s názvom *Slovenčina v médiách* s podtitulom *111 z najčastejších jazykových chýb v novinárskych textoch*. Kniha má status vysokoškolskej učebnice, je primerane rozsiahla (má bezmála 300 strán) a vydalo ju roku 2020 Verbum, vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku.

Na samom začiatku publikácie sa hneď za obsahom uvádza zoznam spracovaných 111 jazykových chýb a po *Prologu* (s. 13 – 15) autorky na s. 17 – 59 ponúkajú *Stručné uvedenie do jazykového systému*, usporiadané podľa klasického členenia jazykovednej náuky na jazykové subsystemy: *Fonetika, Morfológia, Syntax, Lexikológia a Štylistika*. No vybrané jazykové chyby (vo vlastnom autorskom podaní v poznámke na s. 15 čiastočne zmiernené

na „nedostatky či problémy“ sú usporiadané už iba do troch skupín: *morfológia* (1 – 36), *syntax* (37 – 71) a *lexikológia* (72 – 111). V tejto súvislosti zároveň treba pripomenúť, že veľká časť pozorovaných chýb zaznieva práve v ústnej podobe z rozhlasu a z televízie, a tak sa žiada ako nedostatok hodnotenej vysokoškolskej učebnice označiť to, že v texte publikácie chýbajú chyby v hláskosloví a vo výslovnosti, pričom práve takýchto chýb neprestajne pribúda: osobitne v oblasti spodobovania spoluhlások na hraniciach morfém a slov, pri vyslovovaní niektorých hlások, pri stvárnovaní melódie vety a jej slovných súčastí, pri tempe reči a v ďalších okruhoch. Týmto vyjadrením neodsúvame jazykové chyby v oblasti slovnej zásoby, tvaroslovnia a skladby na bočnú koľaj, len zvyrazňujeme, že práve chyby v hláskosloví a vo výslovnosti sú niekedy až nápadné, akoby časť hlásateľov, redaktorov či moderátorov v niektorých bodoch hláskoslovnia a výslovnosti vnášala do platnej kodifikácie normy svoj vlastný takmer „systémový“ prístup a akoby si z celonárodne aj celospoločensky kodifikovaného aj platného spisovného jazyka robila svoje osobné vlastníctvo. Na druhej strane sa autorky v publikácii v rámci spomenutých troch častí tematiky venujú aj témam z oblasti pravopisu, takže skutočnosť je často iná, ako sa to stroho uvádza v rozčlenení tematiky. Pritom možno mať vážne pripomienky aj k zaradeniu daktorých tém do jednej zo spomenutých troch častí, keďže jadro príslušného rozoberaného problému patrí – aj v súhlase s poznatkami ponúknutými v úvodných výkladoch publikácie – do inej jazykovej oblasti.

Napríklad hneď prvá téma v morfolologickej časti sa týka dvojice súvzťažných slovíes *začať* a *začať sa*: tieto dve podoby – jedna predstavujúca subjektovo-objektový intencný typ, druhá zasa subjektový intencný typ – sú totiž zviazané protikladom jestvovania alebo nejestvovania zvrtnosti na úrovni slovnej zásoby, keďže slovo *sa*, ktoré odlišuje obidve súvisiace podoby, má tu povahu lexikálnej, užšie: slovotvornej morfémy, nie tvaroslovnej či tvarotvornej morfémy, podľa ktorej by sa daná téma dala zaradiť do tvaroslovnia. Tým, pravdaže, nepopierame, že slovo *sa* je polyfunkčné a môže sa uplatňovať aj na tvaroslovnej rovine jazykového systému, napríklad pri tvorení bezpodmetového zvrtného tvaru typu *ide sa* alebo zvrtného trpného tvaru typu (*dom*) *sa stavia*. Ale ako slovotvorná morféma, pravidelne využívaná na tvorenie zvrtných slovíes z ich nezvrtných podôb, slovo *sa* do tvaroslovnia nepatrí. Keby sa rozoberané príklady boli posúdili z dôsled-

nejšieho jazykovedného hľadiska, bolo by sa podobne nevhodne zaradených jazykových javov ešte pred vyjdením publikácie zachytilo viac a neboli by sa ako sporné dostali do posudzovaného vytlačeného textu.

Rozbory predstavených jazykových nedostatkov sú svojím terminologickým vystrojením aj celkovým vyjadrovaním náročky odľahčené a podané zrozumiteľne, pričom postoje autoriek pri odporúčaní náležitých riešení sú vcelku v zhode s tradičnými riešeniami, ktoré ponúka slovenská jazykoveda už celé desaťročia v ústnej (máme na mysli niekdajšiu povojnovú okolo pol storočia trvajúcu rozhlasovú reláciu *Jazyková poradňa*, ako aj dlhoročnú telefonickú jazykovoporadenskú službu akademického Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra, trvajúcu doteraz) aj v písomnej podobe (v početných prakticky zacielených knižných publikáciách, v odborných jazykovedných časopisoch, v jazykových rubrikách novín a časopisov aj v individuálnych listoch) a v súčasnosti už aj v elektronickej podobe. Je dobré, že sa autorky pridriavajú overených jazykovedných poznatkov a nadväzujú na dlhodobú tradičnú kodifikačnú aj jazykovoporadenskú činnosť slovenskej jazykovednej slovakistiky, ktorá (t. j. činnosť) zaznamenala aj veľký ohlas vo verejnosti, a ďalej ju rozvíjajú. Potvrdzujú to aj v spomínaných úvodných výkladoch a v súpise odbornej literatúry uvedenej na konci knihy. V tejto oblasti jazykovednej práce sa doteraz nazhromaždilo veľké množstvo teoretických aj praktických poznatkov a skúseností a celá táto orientácia jazykovednej práce má aj výraznú celospoločenskú kultúrnu hodnotu, na ktorej možno a hodno aj ďalej stavať. Dotýka sa totiž kultúry nášho spisovného jazyka, jeho primeraného využívania aj kultúrnej úrovne celej spoločnosti.

Útvary, v ktorých sa podávajú rozbory a výklady vybraných jazykových javov, majú rozličnú odbornú hĺbku a rozsah, argumentuje sa v nich objektívnymi aj subjektívnejšie podanými stanoviskami a sú vedené v úmysle priniesť trvanlivejšie poučenie používateľovi publikácie, ktoré sa dá dobre zapamätať a používateľ ho tak môže sústavne využívať vo vlastnej ústnej aj písomnej jazykovej praxi. Na konci každého poučenia je krátke jednovetné zhrnutie, zostavené v duchu „tak to má byť alebo tak to je v spisovnom vyjadrovaní“. Takýto zopakovaný spôsob podania jazykového poučenia, sformulovaný do jednej zrozumiteľnej vety, možno pokladať za vhodný aj presvedčivý.

Iným spôsobom sú koncipované časti myslené ako citované „uviedenie do jazykového systému“. Obsahujú strohé odborné poznatky opierajúce sa aj o reprezentatívny záber jazykovednej literatúry, neraz zabiehajúce aj do minulých dejov v jazykovede, ale zahŕňajúce aj tvrdenia, s ktorými sa ťažko možno stotožniť. Nemôžeme tu podrobiť kritike celú túto výkladovú časť, na ilustráciu uvedieme iba niekoľko zistení z úvodnej časti venovanej fonetike. Napríklad na s. 19 sa v nadbytočnom historickom exkurze, vysádzanom malým typom písma, okrem iného píše: „Významní fonológovia, ako F. de Saussure alebo L. Hjelmslev, založili tzv. **funkčnú jazykovú školu** /zvýraznené v origináli – pozn. J. K./, ktorá v našom geografickom prostredí dosiahla vynikajúce výsledky v rámci tzv. pražského lingvistického krúžku.“ Je nejasné, ako sa mohli tieto dve priam neobyčajné jazykovedné osobnosti, ktorých tvorivé dielo patrí do rozličných období v dejinách európskej aj svetovej jazykovedy, dostať ako „významní fonológovia“ (!) do jedného vzájomného časového zaradenia, tak aby mohli „založiť“ tzv. funkčnú jazykovú školu“. Uvedené rovnaké časové zaradenie je pritom potvrdené aj jazykovo v podobe použitej priradovacej syntagmy, v ktorej sú ich mená spojené zlučovacou spojkou *alebo*, a tým sú uvedení jazykovedci aj vyhlásení za zakladateľov akejsi funkčnej jazykovej školy. V jazykovede sa totiž vo všeobecnosti u nich uznáva niečo iné: švajčiarsky jazykovedec Ferdinand de Saussure (1857 – 1913) platí ako zakladateľ modernej európskej jazykovedy a podľa niektorých bádateľov aj ako spoluzakladateľ modernej vedy vo všeobecnosti. Dal mohutný myšlienkový impulz európskej jazykovede a na tento impulz nadviazali viaceré európske štrukturalistické centrá a ďalej ho plodne rozpracúvali, napríklad v jeho priamych stopách aj ženevská škola alebo kodanská škola a s ňou Dánsky lingvistický krúžok, ktorý spoluzakladal významný dánsky jazykovedec Louis Hjelmslev (1899 – 1965) a ten zasa vstúpil do vývinu jazykovedy ako tvorca osobitnej univerzálnej teórie jazyka, nazvanej glosematika, postavenej na dichotómii formy a substancie jazyka a zvýrazňujúcej pri vedeckom skúmaní jazyka číru jazykovú formu.

Významným štrukturalistickým centrom sa najmä v druhej polovici 20. rokov 20. storočia popri uvedených prúdoch stala aj pražská škola a Pražský lingvistický krúžok, ktorý vznikol roku 1926. Nevedno, prečo autorky názov *Pražský lingvistický krúžok* neprijali ako oficiálny a nepíšu ho s veľkým

začiatočným písmenom, tak ako sa to vyskytuje napríklad aj vo všeobecne známej (slovenskej) *Encyklopédii jazykovedy* z roku 1993 (s. 271, 338, 339 a i.) alebo v (česky písanej) *Malej československej encyklopedii* (V. diel, zachytávajúci heslá písmen *Pom – S*, publikovaný vo vydavateľstve Academia r. 1987, s. 88). A rovnako nevedno, prečo autorky tento krúžok s oficiálne platným názvom označujú dokonca ako takzvaný.

A v súvisi s citovanou 19. stranou knihy nám nedá neupozorniť ešte na jeden nepodarok. V úvodných vetách tejto výkladovej časti sa o fonetike a fonológii píše: „Názvy oboch vychádzajú z gréckeho slova *foné* (zvuk, hlas). **Fonetika** sa sústreďí na materiálnu stránku reči (čiže fyziologickú činnosť zvukových orgánov...) a **fonológia** na funkčnú stránku...“ /zvýraznenie je pôvodné – pozn. J. K./ Ide nám tu o použitie tvaru dokonavého vidu pri slovese *sústrediť sa*, ktorý v danom kontexte zreteľne odkazuje na budúnosť, hoci vecne platí o súčasnosti, a ako taký patrí medzi „moderné“ jazykové chyby práve v takom prípade, keď je použitý v nedokonavom význame, t. j. v platnosti svojho vidového náprotivku *sústredovať sa*. Táto chyba by sa mohla hodnotiť aj „iba“ ako akási chyba z nepozornosti, keby sa na s. 75 – 76 tej istej publikácie nevyskytoval špeciálny príspevok s názvom *Budem sa sústreďiť, alebo sústredím sa?* a v ňom nebolo plne oprávnené upozornenie na nesprávne vyjadrenia v podobe *Heikki sa bude sústreďiť na budúnosť*. – *Sapporo sa vzdalo kandidatúry na ZOH 2026, bude sa sústreďiť na ZOH 2030*. – *Froome sa bude sústreďiť iba na celkové víťazstvo*. – *Hrivík zistil príčinu dlhodobých zdravotných problémov, bude sa sústreďiť už na ďalšiu sezónu*. – *Slovensko sa v mierových misiách bude sústreďiť na Balkán, Cyprus, Afganistan*. /zvýraznenie je aj tu pôvodné – pozn. J. K./ V nasledujúcom odseku publikácie sa uvedené vyjadrenia opakujú v správnej podobe s nedokonavým slovesom *sústredovať sa* v tvare prítomného času, prípadne s tvarom *sústredí sa* s náležitým významom budúceho času. Pravdaže, v danej súvislosti sa vynára prirodzená otázka: nevyzerá tento stav v jednej a tej istej publikácii tak, ako by citovaný teoretický výklad v časti *Fonetika* bol vypracoval iný (v knihe neuvádzaný) autor?

V súvisi s rozoberaným textom s témou slovesného tvaru *budeme sa sústreďiť* žiada sa upozorniť ešte na ďalšie veci: 1. Autorky tu na začiatku píše: „Dokonavý vid vyjadruje to, že daný dej neprebíha, ale je ukonče-

ný.“ (c. d., s. 75) Takéto tvrdenie vecne neobstojí. Je čudné, že si to práve pri spracúvaní danej témy neuvedomili samy autorky: možno naozaj vážne tvrdiť, že dej slovesa v tvare *sústredí sa* je ukončený? Keď chceme vedec-ky zainteresovane vysvetľovať podstatu lexikálno-gramatickej kategórie slovesného vidu v našom jazyku, ako aj v iných slovanských jazykoch, nemôžeme pracovať s predstavou dokončenosti deja; o tejto skutočnosti sa možno presvedčiť štúdiom napríklad príslušnej kapitoly v reprezenta-tívnej aj autoritatívnej *Morfológii slovenského jazyka* z roku 1966, ktorú autorky citujú napríklad na s. 25 alebo 27 a uvádzajú ju aj v zozname literatúry na konci knihy. Vidový protiklad *dokonavosť – nedokonavosť* sa totiž nezakladá na akejsi fiktívnej dokončenosti alebo nedokončenos-ti deja; tu v skutočnosti ide o protiklad neuzavretosti, t. j. priebehovosti, alebo uzavretosti, t. j. nepriebehovosti, slovesného deja a platí poznatok, že kým nedokonavé slovesá vyslovujú dej ako neuzavretý, dokonavé slo-vesá vyslovujú dej ako uzavretý na maximálne možnú mieru. 2. Treba upozorniť aj na gramatickú chybu vo vete tvoriacej tretí odsek výkladu na tejto strane: „Naopak, pri nedokonavých slovesách (označujúcim pre-biehajúci, neukončený dej), tvoríme budúci čas zloženým tvarom s použi-tím pomocného slovesa *byť*: *budem robiť*...“ Tu si predložkový lokálový tvar *pri slovesách* ako syntakticky nadradený vetný člen vyžaduje zhodu s tvarom syntakticky polopredikatívneho činného prítomného prídastia, umiestneného v jeho tesnej blízkosti za zátvorkou; tvar tohto prídastia má teda v danej autorskej dikcii správne znieť: „/pri slovesách/ **označujúcich** *prebiehajúci, neukončený dej*“. Pridávame aj upozornenie, že čiarka za zátvorkou a pred slovesným tvarom *tvoríme* v citovanej vete nepatrí. 3. Nie je pravdivé tvrdenie uvedené na s. 75 v druhej vete piateho odseku, že neschopnosť „vyjadriť aktuálne prebiehajúci dej“ pri dokonavých slo-vesách podlieha akémusi subjektívnemu prístupu či odhadu: vraj pri nie-ktorých dokonavých slovesách „je to /t. j. neschopnosť vyjadriť aktuálne prebiehajúci dej – pozn. J. K./ citeľné (spraviť – spravím, zrátať – zrátam, narúbať – narúbem), pri iných menej (sústrediť sa – sústredím sa)“. Tu síce má svoju úlohu aj lexikálna kategória spôsobu slovesného deja (známa aj pod nemeckým termínom *Aktionsart*), ale z hľadiska lexikálno-gramatic-kej kategórie slovesného vidu jednoznačne platí, že takáto neschopnosť vyjadriť aktuálne prebiehajúci dej pri dokonavých slovesách je objektív-

ne podmienená systémovým významovo-výrazovým usporiadaním relevantných jazykových prvkov, ktoré majú postavenie jazykovej kategórie, a nespravuje sa nijakým subjektívnym prístupom. 4. Pridávame aj upozornenie na sústavné nadbytočné umiestňovanie čiarky pred spojku *alebo*, prípadne spojku *či* vo vylučovacom význame, tak ako to v posudzovanej publikácii zisťujeme v mnohých nadpisoch jednotlivých výkladov, ale aj vo vysvetľovacích textoch. V najnovších *Pravidlách slovenského pravopisu* (edícia z roku 1991 a novšie vydania) sa v takýchto a podobných prípadoch síce písanie čiarky nevyklučuje (píše sa tu, že čiarka sa tu nemusí písať), no pri uvádzaní príkladov sa v texte pravopisných pravidiel postupuje vždy tak, že sa uprednostňuje písanie bez čiarky. Tento stav, t. j. nepísanie čiarky v takých a podobných prípadoch, v súčasných písaných textoch platí ako jednoznačne prevládajúci či v našej súčasnej jazykovej praxi aj všeobecne prijatý. Vysvetlenie tohto stavu je v tom, že konkrétne vylučovací význam v takých vyjadreniach presvedčivo signalizuje príslušná spojka a čiarka sa tak pokladá za zbytočnú, lebo nepotrebné seká písaný a často iba krátky text. 5. Napokon vecná chyba z iného súdka: je to upozornenie na chybné uvedené krstné meno jednej zo spoluautoriek štúdie citovanej vo výkladovom texte a uvedenej v zozname literatúry na s. 278: druhá zo spoluautoriek textu o varietách hovorenej podoby slovenčiny je Miloslava, nie Mária Sokolová.

Na záver uvedieme námet na úvahu pri chystaní prípadného ďalšieho vydania posudzovanej vysokoškolskej učebnice: dá sa pochopiť motív, ktorý viedol autorky k zaradeniu úvodného „stručného uvedenia do jazykového systému“, no možno by bolo bývalo namiesto tejto preteoretizovanej a preterminologizovanej časti (práve v publikácii určenej študentom žurnalistiky, nie slovenského jazyka) užitočnejšie zaradiť krátke uvedenie do problematiky spisovného jazyka, jeho súčasného stavu a starostlivosti o jazykovú kultúru. V rámci neho by sa bolo dalo poukázať na potrebu starať sa o systematické a celospoločenské budovanie aj hlbšie poznanie jazykovej normy, na citlivé oblasti normy, ktoré sa neraz stávajú zdrojom pochybností aj chýb proti norme, a zároveň pripomenúť nevyhnutnosť systematickej a kvalifikovanej starostlivosti pracovníkov mediálnej oblasti aj o vlastný vedomý pozitívny prínos k formovaniu normy a k celospoločenskému úsiliu o neprestajné zvyšovanie jazykovej kultúry. Keďže

posudzovaná publikácia nie je v prvom rade zacielená na poskytovanie systematických poznatkov z okruhu stavby slovenského jazyka, istotne by bolo bývalo účelnejšie namiesto „stručného uvedenia do jazykového systému“ zostaviť skôr slovník najčastejšie používaných jazykovedných termínov a pojmov s krátkym vysvetlením ich obsahu alebo iba slovník pojmov a termínov upotrebených v texte publikácie pri vlastnom rozbere a vysvetľovaní vybratých jazykových chýb, prípadne v jednotlivých publikovaných krátkych poučeniach.

Ján Kačala
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

SPYTOVALI STE SA

Čili omáčka. – „Je správne označenie výrobku slovami *čili omáčka*?“ – takúto otázku sme dostali do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV.

Citovaná otázka by dnes mohla viacerých prekvapiť, pretože slovo *čili* nie je v slovenskej gastronómii ani v slovenských slovníkoch nijakou novinkou. V slovenčine je v zdomácnenej podobe *čili* utvorenej na základe výslovnosti z pôvodnej španielskej podoby *chilli* známe už desaťročia. Ak sa však pozrieme na spracovanie slova v slovníkoch, pochopíme, prečo sa opytujúci obrátil na jazykovú poradňu. V Pravidlách slovenského pravopisu (2013), v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003), v Slovníku súčasného slovenského jazyka (A – G, 2006) aj v Slovníku cudzích slov (2005) sa uvádza slovo *čili* iba ako nesklonné podstatné meno stredného rodu vo význame „veľmi ostrá zmes korenia z papriky kríčkovitej“, resp. aj „štipľavé plody papriky kríčkovitej“. V spojení *čili omáčka* však slovo *čili* má funkciu zhodného prívlastku, zo slovnodruhového hľadiska ide o nesklonné prídavné meno. Takéto používanie slova *čili* je v slovenčine bežné, porov. *do nátierky sa vmieša trošku čili pasty; zmes dochutíme čili práškom; kuracie prsia v medovej čili marináde*. Aj v uvedených príkladoch vybraných z korpusu Omnia Slovaca III Maior (18.01)¹ je slovo *čili* – podobne ako v spojení *čili omáčka* – nesklonné prídavné meno. Ako podstatné meno aj prídavné meno funguje v slovenčine napríklad aj pomenovanie iného korenia *kari*, resp. *kari*: podstatné meno má význam „zmes indického korenia“, napr. *bravčové stehno na kari*, a prídavné meno „ktorý obsahuje korenie kari/kari“, napr. *jedlo podávame s kari ryžou*. Na rozdiel od slova *čili* sa však pri slove *kari/kari* v spomenutých slovníkoch (okrem Slovníka cudzích slov) uvádza slovnodruhovú príslušnosť k obidvom slovným druhom – k podstatnému aj prídavnému menu.

---

¹ Omnia Slovaca III Maior (18.01) je interný korpus, ktorý vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim-6.1) a dát z webových korpusov a slúži na potreby pracovníkov JÚEŠ SAV. [cit. 3. 5. 2021]

Na potvrdenie skutočnosti, že takéto slovnodruhovú rozšírenie nie je pri prevzatých nesklonných výrazoch nič nezvyčajné, spomenieme aj niektoré ďalšie slová fungujúce v iných oblastiach, ktoré sa ako podstatné mená aj prídavné mená spracovali v Slovníku súčasného slovenského jazyka (ďalej SSSJ /A – G 2006, H – L 2011, M – N 2015/) či v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003; ďalej KSSJ): *country* (SSSJ A – G; KSSJ), *etno* (SSSJ A – G), *froté* (SSSJ A – G; KSSJ), *karaoke* (SSSJ H – L), *müsli* (SSSJ M – N).

Záver: V odpovedi na otázku citovanú v úvode môžeme slovné spojenie *čili omáčka* označiť za správne, slovo *čili* v nej plní funkciu prídavného mena. Keďže sa takéto slovnodruhovú zaradenie v slovníkoch nenachádza, bolo by vhodné ho do nich doplniť podobne ako pri iných prevzatých slovách.

Iveta Vančová
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Btislava

PRIPOMÍNAME SI

---

22. 4. 2021

Vo veku 75 rokov nás navždy opustila *PhDr. Anna Oravcová, CSc.*, slovenská jazykovedkyňa a lexikografka. Od skončenia univerzitného štúdia v r. 1969 až do odchodu do dôchodku v r. 2003 pracovala v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV (odborná pracovníčka, vedecká aspirantka, samostatná vedecká pracovníčka). Zaoberala sa výskumom syntaxe a sociolingvistiky, neskôr sa venovala lexikologicko-lexikografickému výskumu. V rokoch 1986 – 1995 vykonávala funkciu výkonnej redaktorky časopisu Slovenská reč. Ako autorka hesiel spolupracovala na prvých dvoch zväzkoch významného lexikografického diela, Slovníka súčasného slovenského jazyka (A – G, 2006; H – L, 2011). Česť jej pamiatke!

KS

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300